

De drie GODDELIJKE deugden

Tijdschrift van de heemkundekring
NICOLAUS POPPELIUS
van Ravels, Weelde en Poppel

Vijfde jaargang - Verschijnt driemaandelijks

Nr. 18 - 15 december 2000

HEEMKUNDEKRING NICOLAUS POPPELIUS

Postadres en Museum: Torenstraat 12, 2381 Weelde

Rekeningnummer: 733-3522204-67

Abonnement tijdschrift + Lidgeld Heemkundekring: 600 frank

BESTUUR:

Voorzitter: Laurent Woestenburg, Beatrijs van Nazarethlaan 2, 2382 Poppel	656993
Secretaris: Ria Verheyen, Welvaartstraat 14, 2300 Turnhout	421839
Penningmeester: Agnes Luyten, Berkenlaan 91, 2380 Ravels	658346
Leden: Jos Nooyens, Overbroek 15B, 2382 Poppel	658636
Frans Slegers, Steenweg op Weelde 60, 2382 Poppel	655751
Peter Van Baelen, Weeldestraat 35, 2381 Weelde	655161
Leo van den Berk, Mierdsedijk 111, 2382 Poppel	656954
Adriaan Van Gils, Klein Ravels 109, 2380 Ravels	655258
Marc Van Gorp, Grote Baan 97, 2380 Ravels	656905
Marc Vermeeren, De Meerkens 10, 2382 Poppel	658838
Magda Vloemans, Turnhoutseweg 2, 2381 Weelde	655156

REDACTIELEDEN:

Bert Bogaert, Tulderheyde 25, 2382 Poppel
Louis Schats, Zandoerleseweg 5, 5511 AA Knegsel (Nederland)
Frans Slegers, Steenweg op Weelde 60, 2382 Poppel
Jos Nooyens, Overbroek 15B, 2382 Poppel
Walther van Hulten, Aarledijk 34, 2382 Poppel
Marc Vermeeren, De Meerkens 10, 2382 Poppel
Laurent Woestenburg, Beatrijs van Nazarethlaan 2, 2382 Poppel

VORMGEVING EN REDACTIEADRES:

Marc Vermeeren, De Meerkens 10, 2382 Poppel
marc.vermeeren@skynet.be
<http://users.skynet.be/Ravels-Weelde-Poppel>

VOORRADIGE PUBLICATIES:

Jaargang 1 t/m 4 "De Drie Goddelijke Deugden": 600 frank/Jaargang
De Drie van het Noorden: 200 frank
Verjaardagskalender: 250 frank

Inhoudsopgave

1. Op bezoek bij Dina Van den Heuvel	blz.33
2. Ravels, Weelde, Poppel "Toen en Nu"	blz.39
3. Begraven te Weelde	blz.42
4. Poppelse schoolkinderen bezoeken Heemkundemuseum	blz.45
5. Nieuws uit het Museum	blz.47
6. Jacht en stroperij	blz.48
7. Etymologie	blz.55
8. Programma Heemkundekring Werkjaar 2000-2001	blz.64

Op bezoek bij Dina Van den Heuvel

door Laurent Woestenburg

De Koning-Albertstraat te Weelde. De straat waar Dina Van den Heuvel tientallen jaren haar uitvalsbasis had voor haar vroedvrouwelijke taak. De straat ook, waar zij nu haar rustige oude dag beleeft en ervan geniet. In haar keurig onderhouden huis ontvangt zij mij met een bescheiden reserve: "Ik zèn gen gelierde, heure!". Zo uitte zij het beetje vrees voor het aangekondigde interview. Interview was voor haar een te duur woord, want het bleek in de praktijk een overschatting van de werkelijkheid te zijn. Immers, als zij met haar verhaal vertrekt, is er geen speld meer tussen te krijgen. Boeiend, plezierig en uiterst aangenaam is het om naar haar te luisteren. En haar levensverhaal werd het verhaal van en voor de honderden Weeldenaren die met haar deskundige hulp het levenslicht zagen. Want zij had haar hele loopbaan in Weelde doorgebracht tot de moederhuizen die rol gingen overnemen.

Een heerlijke jeugd op een boogscheut van Weelde: te Zondereigen

Dina werd in 1909 geboren te Merksplas, maar op het grondgebied van de parochie Zondereigen. Zij was het derde van 13 kinderen en groeide op in de boerderij van haar ouders. Die lag helemaal in de bossen vlakbij de Eendenpoel, de plaats waar zij met zoveel romantiek en met een vleugje heimwee over kan vertellen als geen andere. Helpen op de boerderij moest zij niet. Dat was voor de twee oudsten weggelegd. Maar Dina moest wel elke dag naar de mis, want daarvoor hadden de anderen geen tijd. Zij moest maar voor hen mee bidden. Na de lagere school moest het leven ook voor haar nog voort. En dat zou in "de coupe" zijn. Van naaien hield zij wel. Daarom toog zij dagelijks met een vriendinnetje per fiets naar Wortel om er vier jaar lang lessen in de coupe te volgen.

Er kwamen almaar zusjes en broertjes bij op de boerderij. En dat gebeurde uiteraard thuis. Maar daar hoorden geen kinderen bij aanwezig te zijn. Dus moest Dina dan maar het bos in om te gaan spelen. En dat deed zij ook zonder familiale uitbreiding al heel veel. Daardoor groeide in haar een sterke eenheid met de natuur. Spelen was voor haar samen met de

speelkameraadjes het bos intrekken. Daar kropen ze als mollen door de voren onder de overgroeide heide, plukten ze biezen met wollen pluizen en "poeskens", zochten ze kievitseieren, stroopten ze berkentakken om er uitgeblazen eieren aan op te hangen, liepen ze met een strop rond het Strikkenven om er snoeken te vangen, plukten ze korenbloemen om kroontjes te maken of dartelden ze rond het ven met zijn kristalhelder water. Op elke buntbos hield in het voorjaar wel een kievit. En het was een plezier om die vogels uit te dagen en naar hun luidkeels protestgeroep te luisteren. In de winter was er volop ijspret op de vijver. En bij dat alles vond Dina als kind één zaak toch wel merkwaardig: zij was ervan overtuigd, dat er twee zonnen waren: één in de lucht en één in het water. Een raadsel dat ze op de duur bij moeder opgelost kreeg. Maar zij kende wel alle plantjes en alle vogels, wist die vogels ook allemaal wonen en kon zowat alles vertellen over de heislinders en andere kruipdieren uit haar omgeving. Kortom, zij was een kind van de natuur.

De klas vroedvrouwen-in-opleiding in de Pieter van Hobokenstraat te Antwerpen. Dina staat uiterst rechts op de foto.

Dina besloot om vroedvrouw te worden

Als naaister werkte zij voor de vrouw van Dr.Vrients. Dat gebeurde bij mevrouw Vrients thuis, want in de boerderij was daar geen plaats voor. Zij naaide voor allerlei gelegenheden, vooral voor rouwpartijen. Maar echt voor haar plezier deed zij het niet. Zij was liever buiten in de open lucht. Er zou dus verandering in moeten komen. En daar was een ongelukkig toeval haar gunstig. Broer Louis kreeg namelijk plots de kroep. Daar werd de dokter bijgeroepen en die besloot Louis meteen naar het ziekenhuis te brengen. De dokter had toen al een auto, maar de weg naar de boerderij was niet meer dan een vermodderd karspoor, dat ontoegankelijk was voor auto's. Daarom werd besloten dat vader zijn zoon op de kruiwagen zou brengen tot bij het kapelletje waar de dokter met zijn auto kon geraken. Dina moest meerijden naar het gasthuis te Turnhout om Louis onderweg vast te houden. Daar aangekomen droeg zij zelf haar broer binnen. Hij werd op een "brancard" gelegd en naar de operatiezaal gebracht. Zij hoorde hem van op een afstand nog keelgeluiden maken. Tot dat plots ophield en zij dacht dat hij dood was. Maar ze hadden hem ondertussen een buisje met een uitschuifbaar ander buisje voor de ontslijming ingeplant. Daarna werd Louis naar een beddenzaal gebracht. Dina zag hoe zuster Elisabeth het binnenste buisje uitschoof, het met een kippenveer schoonmaakte en vervolgens ontsmette. Op een gegeven moment werd de vriendelijke zuster Elisabeth afgelost

door een andere non. Die had heel wat minder ervaring en was bevreesd voor besmetting. Zij was daarom ook wat minder vriendelijk tegen de jongen. Toen deze het buisje wilde wegnemen, sloeg zij hem zelfs op zijn hand. Verrast door dit gebaar trok Dina de non opzij en begon zelf het buisje schoon te maken.

Dat wedervaren vertelde zij daarna aan zuster Elisabeth. En toen begon het. De zuster, fel gesteund door de huisdokter, zette haar ertoe aan om voor verpleegster te gaan studeren. De dokter praatte erover met moeder Van den Heuvel, maar ving bot. Die was er helemaal niet voor te vinden. Immers, zo redeneerde de bezorgde moeder, met zo'n beroep haalde je alleen maar allerlei kwalen en vuiligheid in huis. Maar de dokter liet niet af en kreeg op de duur toch groen licht voor haar. Toen toog zij naar Duffel om haar studie aan te vatten, want daar stond een school van hoog aanzien. Zij studeerde er wel graag, maar zij stoorde er zich wel aan dat sommige zusters er wat te veel druk uitoefenden om in te treden in het klooster. En dat wilde Dina helemaal niet. Dus, dan maar een andere school opgezocht. Zo landde zij in Antwerpen in de Pieter van Hobokenstraat aan, in een moederhuis van Franstalige zusters. Daar werd tevens opleiding gegeven aan toekomstige vroedvrouwen. Hier zou Dina haar opleiding tot vroedvrouw krijgen.

De opleiding tot vroedvrouw

Nu zaten ze met z'n dertienen in de klas. Twee dokters stonden in voor de opleiding. Aan Dr.Deckers, die overigens een buitenverblijf had te Ravels, behoudt zij nog steeds een goede herinnering. Het was een opgeruimde man die met een geintje omkon. En Dina zelf hield ook echt wel van een grap. Omdat zij de dertiende leerlinge was, moest zij plaats nemen op een klein bankje vooraan in de klas. Dr.Deckers riep haar eens aan het bord. Dina stond parmantig op, nam haar bankje onder de arm en stapte naar het bord. Daarop barstte de dokter uit van het lachen en stopte met lesgeven. In de school was het, zoals trouwens in alle internaten, de gewoonte dat inkomende en uitgaande brieven werden gelezen door de directie alvorens naar de eindbestemming te gaan. Zo kreeg Dina op een gegeven ogenblik een brief van haar broers en zussen met het nieuws van het thuisfront. Daarin stond het verhaal van een paar spekvarkens die 's nachts losgebroken waren. Spekvarkens waren voorbestemd om voor eigen gebruik geslacht te worden. Ongelukkig genoeg tuimelde één van de varkens bij "het huiske" in de beerput die niet goed afgedekt was. Met vereende krachten hadden ze het eruit getrokken, er een emmer water overheen gegoten en het terug in zijn kot gezet. Omdat het in de beerput had gelegen, lustten zij het zelf niet meer en moest het varken dan maar dienen voor de verkoop. In hun brief schreven zij evenwel, dat het varken in kwestie bestemd was voor de juffrouwen uit Antwerpen. Studerende meisjes werden toen immers "juffrouwen" genoemd. Toen de directie dat las, werd Dr.Deckers erbij gehaald om zijn oordeel erover te geven. De goede man schoot bij het lezen alweer in een lachbui en besloot nog maar eens geen les te geven. Zo werd Dina onder heel wat gemakkelikheden vroedvrouw.

Naar Weelde

Wat in Weelde de bevallingen betrof, maakte Dr.Amandus Van Baelen de dienst uit. Samen met zijn drukke dokterspraktijk werd het hem te veel. Vooral ook omdat hij zijn ziekenbezoeken per fiets moest afleggen. Blijkbaar had hij het probleem opgenomen met burgemeester Gust Dries, want die toog op zekere dag, het was in 1937, naar Zondereigen om er bij Dina aan te kloppen. "Of zij niet naar Weelde wilde komen om Dr.Van Baelen wat te ontlasten". Vroedvrouw Dina zou dan de bevallingen op zich nemen en er de dokter maar bijhalen als het echt nodig was. Hij zegde haar toe dat de gemeente haar een subsidie zou verlenen voor haar woonst. Zij hapte toe en vertrok per fiets naar Weelde. Daar kreeg zij

voorlopig onderkomen bij Frans Verbeek en Mieke Woestenburg in de Straat. Ook daarvoor had de burgemeester gezorgd. Toen de post wegtrok uit de Koning-Albertstraat, vond zij in dat huis een nieuwe thuis. Ik herinner mij nog dat wij, als wij eens niet langs het Hegse Pad naar de school in het Kerkeneind liepen, met ons oor tegen de voorgevel van dat huis, gingen luisteren of er nog een voorraad baby's in haar voorkamer lag. Wij geloofden toen nog, dat Dina ze op bestelling bij de mensen ging afleveren.

Dina met een pas geboren Weeldenaarke

De innerlijke strijd

Dankzij de goede samenwerking met Dr. Van Baelen geraakte Dina in haar klanten. Toch ervoer zij alras, dat Weelde niet zo'n gemakkelijk dorp was. Toen heerste er namelijk een latente spanning tussen "de Kerk" en "de Straat". Volgens haar woog de politiek te sterk door. Daarom wilde zij maar liever terug naar huis in Zondereigen. Maar dat was ook niet zo eenvoudig, want zij vreesde dat haar broers en zussen zo'n terugkeer belachelijk zouden vinden. Immers, zo'n juffrouw mocht toch niet zo kleinzielig zijn. Een bijkomend probleem vormde de situatie tussen haar en pastoor Bouwen van Sint-Michiel. Met hem had zij inmiddels ook kennis gemaakt. Die ontmoeting was haar eerder tegengevallen, want te koel. Toen Dina zowat een jaar in Weelde vertoefde, deed zich met hem een incidentje voor en dat ontnam haar de moed. Het was op een zondag en het pasgeboren kindje van Frans Verbeek en Anna Pelckmans moest gedoopt worden. Omdat Dina 's namiddags graag naar de varkenskermis in Zondereigen wilde, stelde zij voor de doop na de hoogmis te doen. Zo gezegd, zo gedaan. Zij kwam na de hoogmis haar opwachting doen, zoals steeds achteraan in de kerk met de baby op de arm. Naast haar stond de grootmoeder van de zuigeling. En die moest die namiddag ook ergens naartoe, zodat de doop in de voormiddag goed uitkwam. De pastoor kwam uit de sacristie en keek alles behalve vriendelijk. "Zo, de juffrouw moet maar eens in vakantie gaan? Ge moet weten, dat ik al van 6 uur bezig ben en nog geen "schof" heb kunnen nemen", opperde hij. Waarop Dina prompt repliceerde: "Weete gij, mijnheer pastoor, dat ik al de hele nacht bezig was en nog niet geslapen heb, zelfs geen tijd gehad heb om naar de mis te gaan?" En de pastoor, hij begon maar onmiddellijk aan de doop, maakte het kort en

zweeg verder in alle talen over het voorval. Pastoor Tubbax steunde haar echter volop en gaf haar de raad toch nog maar eens met Bouwen te gaan praten. Immers, er waren al mensen die vonden dat Bouwen eigenlijk niet zo voor haar was. Na veel aandringen trok zij dan maar haar stoute schoenen aan en ging bij de pastoor van Sint-Michiël aanbellen. Tot haar verbazing was de ontvangst zeer hartelijk. De hele situatie klaarde op en zij besloot maar in Weelde te blijven. Toch duurde het nog een hele tijd vooraleer het probleem definitief van de baan was. En dat gebeurde in de Kliniek in de Mermansstraat te Turnhout. Dina moest daar naartoe. De zuster die haar ontving zei dat de pastoor in de kliniek lag en dat zij hem maar eens moest gaan bezoeken. Zij aarzelde, maar deed het toch maar. Tot haar grote verbazing vroeg de brave man haar vergiffenis voor het voorval in de kerk. Waarop Dien natuurlijk graag inging. Twee uur later overleed hij.

Op de koffie bij Gilie Huysmans

Waar Dina koffie leerde drinken? Dat was bij Gilie Huysmans. De Witte Huysmans, want zo noemde men hem in Weelde, presenteerde haar een kop koffie, toen zij daar een bevalling moest doen. En het was gedegen koffie, wel wat te zwaar volgens haar. Zij vroeg om er wat water bij te doen. "Tut, tut, drink hem zo maar. Ge moet maar eens echte koffie leren drinken!" moedigde hij haar aan. Zij dronk hem en warempel, van toen af dronk zij voort echte koffie. "Daar heb ik koffie leren drinken" zei Dina.

De trouwpartij

Toen Janneke De Bont zijn gouden bruiloft vierde, trok er een stoet uit. Samen met haar vriendin Fienke Van Hees trok Dina erop uit om de stoet te zien. Dat eindigde met een glas in het café Den Zoeten Inval van Jef De Rijk. En daar zat Jef Van Herck met een pint in de hand aan de toeg. Hij kreeg een oog op haar en het werd menens toen zij in 't geniep een knipoog gaf. En daar kwam trouwen van. En dat gebeurde in mei 1940 in Sint-Jan. Dus, net toen de oorlog uitbrak. Ondanks het oorlogsgeweld zou er toch gefeest worden. Een feest zoals dat in die tijd vrijwel overal ging, thuis bij de ouders in Zondereigen. Toen dat naar zijn einde liep, viel voor de broers van haar de oproep binnen voor het leger en werd het paard van de boerderij opgeëist. De stemming was meteen weg.

De oorlogen

Tijdens de eerste wereldoorlog was zij nog een kind. Maar zij herinnert zich de situatie nog erg goed. Onder andere weet zij nog te vertellen, dat tussen Zondereigen en Baarle een elektrische draad stond, want Nederland was niet bij de oorlog betrokken en de Duitsers wilden tot elke prijs vermijden, dat Belgen naar Nederland zouden vluchten. Langs heen die elektrische draad stond aan weerskanten een andere draad om te voorkomen dat mensen zouden geëlektrocuteerd worden. Op geregelde afstanden stonden ook houten barakken voor de soldaten die de wacht moesten houden bij de draad. Wat Dina het best is bijgebleven, is het ongeluk met buurman Verstraelen. Die had namelijk een zoon in Baarle wonen. Hij mocht van een Duitse soldaat op een afgesproken uur een brief over de afsluiting werpen voor zijn zoon. Dat gebeurde 's nachts. De man stond op, liep naar de draad, gooide er een boodschap over en "bang!" een kogel trof hem fataal. Hij had zich jammer genoeg een uur vergist. Er stond op dat ogenblik nog een andere soldaat op wacht en die wist van de afspraak niets. Er waren er ook wel, die zonder afspraak risico's namen. Die maakten "mikken" om de elektrische draad op te tillen zodat ze eronder door konden kruipen. Tijdens de tweede wereldoorlog beschikte Dina als vroedvrouw over een nachtpas, waarmee zij zich 's nachts vrij naar Baarle-Hertog kon begeven om vrouwen in barensnood te helpen. Dat zij op haar omgeving ook wel aantrekkingskracht had, ervaaarde zij toen zij in dat dorp eens bij de vrouw

van een rijkswachter een bevalling moest doen en de kersverse vader haar verveelde met avances. Zij verkoos resoluut alleen de weg per fiets naar huis te rijden en zich niet te laten vergezellen door een rijkswachter. Zelfs moest zij eens een keertje vanuit Weelde-Station een andere weg nemen om de haar opwachtcende rijkswachter te verschalken.

De geliefde vroedvrouw

Om het bevallingswerk zo vlot mogelijk te laten verlopen vroeg zij de aanstaande moeders altijd haar vooraf op de hoogte te brengen. Tevens besprak zij met hen wat er allemaal gereed moest liggen voor de bevalling: o.a. voldoende doeken, zeep en handdoeken, maar ook een "tutterfles" gereed lagen tegen dat zij arriveerde. Zo kon zij dan meteen aan de slag. Het eerste werk was gewoonlijk een pot water koken. Zelfs als de hele operatie vlot verliep, moest de kersverse moeder nog zes tot zeven dagen het bed houden. Dina stond dan ook nog vaak in voor de postnatale verzorging van de moeders. Hoewel zij eerder klein van gestalte was, slaagde zij er toch in de dames uit hun bed te heffen, zelfs ook de meer corpulente. Ze werden dan neergezet op twee tegen elkaar geschoven stoelen met een kussen erop. Het kwam dan wel eens voor, dat het langdurig liggen inwerkte op de geest en het gemoed van een betrokkene. Dat verging zo eens een vrouw uit Weelde. Die werd misselijk toen Dina haar uit haar bed had getild. De moeder van de vrouw was ook ter plaatse en kwam al meteen aanzetten met koffie. Totaal van haar lood rende ze daarna met wapperende rokken naar buiten al roepende tegen de man van haar dochter: "Jan, kom rap, ze sterft!" De verbauwereerde jonge vader gooide zijn klak op tafel en riep zijn vrouw in het oor: "Mit, kende me nog?" Bij al die drukte verloor Dina haar kalmte niet en stelde iedereen gerust met de gedachte dat de vrouw alleen maar wat misselijk was geworden omdat ze te lang in haar bed had gelegen. Een paar dagen later kwam de moeder, zeer onder de indruk van de goede afloop, godvruchtig met een brandende kaars over het erf gelopen en aanriep de H. Antonius: "Heilige Antonius, patroon van alle klein veulekens, help ons!" Wat was er aan de hand? Toen moest het paard veulen en Antonius moest zorgen voor de goede afloop. Dina's territorium strekte zich behalve over Weelde ook over Ravels en Baarle-Hertog uit. De afstand naar deze laatste dorpen was te groot om hem met de fiets af te leggen. Daarom besloot zij op een gegeven moment om een motor te kopen. Vier jaar lang heeft zij ermee gereden. Eens moest zij een bevalling gaan doen bij Maria Moonen in de Weteringstraat te Ravels. Daar was het derde kind op komst. De ouders van deze vrouw woonden in dezelfde straat een paar huizen verder. Dina tufte in het nachtelijke uur met haar motor naar Ravels. Omdat het regende, zette de aanstaande vader uit voorzorg de motor netjes in de "moos". Daar stond hij immers droog. Toen de baby ter wereld was gekomen, zou het zoontje van een jaar of drie dat vol trots aan zijn grootouders gaan melden. In zijn enthousiasme riep hij bij zijn aankomst: "Opa, oma, wij hebben een motor gekregen!" 's Anderendaags vernamen zij wel dat de familie met een kleinkind uitgebreid was.

Nu is Dina's geliefkoosde ontspanning te gaan kaartspelen met gepensioneerden. Daar neemt zij het dan op tegen enkele dames die zo'n vijftig, zestig jaar geleden door Dina werden geholpen bij de bevalling van hun kinderen. Nog vaak wordt over die gebeurtenissen met plezier verteld. Maar dat kan alleen maar als er voor hen een goed glas wijn op tafel staat. Schertsend zeggen zij dan over Dina: "Zij heeft half Weelde zijn gat gewassen". Zo weet Dina nog tal van anecdotes te vertellen uit haar geliefde Weelde, het dorp waarin de honderden door haar "gevangen" dorpelingen bij het voorbijrijden nog met een dankbare zwaai haar groeten als ze ondanks haar hoge leeftijd in haar tuintje voor haar knusse huis in de Koning-Albertstraat staat te tuinieren.

Ravels, Weelde, Poppel "Toen en Nu"

door Laurent Woestenburg

Poppel: De Dorpsstraat in vervlogen tijden

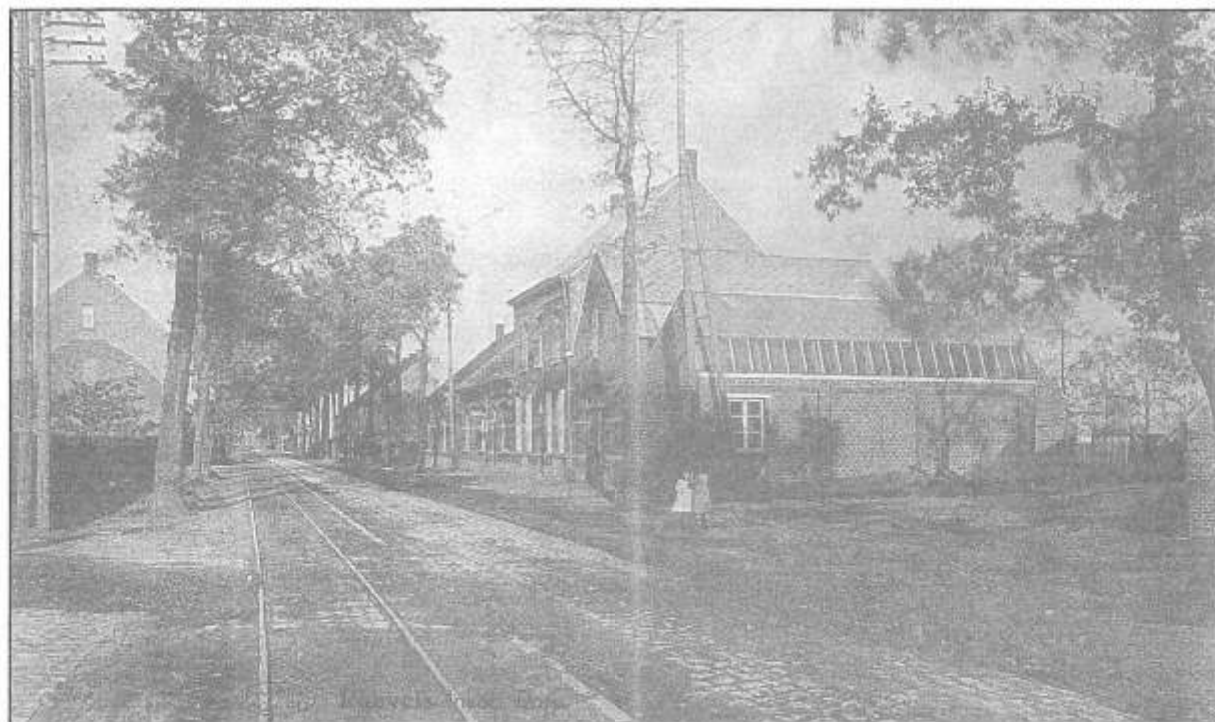
... en zoals ze er nu uit ziet

Weelde: De kapel van Sint-Jan met ernaast het oude gemeentehuis van Weelde

De kapel werd in 1928 de huidige kerk en het gemeentehuis verdween toen in de Koning-Albertstraat een nieuw gebouwd werd

Ravels: De Grote Baan vroeger

...en nu

BEGRAVEN TE WEELDE

door Louis Schats

Begraafboeken lijken op het eerste gezicht op saaie opsommingen van namen met data, zonder verdere aanduidingen, waardoor niet altijd vast te stellen is op welke persoon de begrafenis of het overlijden betrekking heeft. Meestal worden de boeken dan ook alleen gebruikt om het overlijden van een gezocht iemand bij benadering te achterhalen. Toch is er tussen die schier eindeloze opsomming van namen meer te vinden. De begraafboeken van Weelde lopen van 1598 tot 1802 en vermelden 4321 begrafenis en/of overlijdens. Tussen de regels door vinden we interessante gevens over historische feiten, beroepen, leeftijden, doodsoorzaken en veel ellende en verdriet.

Doodsoorzaken

Gedurende die periode is het gemiddeld aantal begrafenis per jaar vrij constant, meestal rond de 20, in de 17e eeuw iets minder, in de 18e eeuw iets meer. Dat duidt erop dat het inwonersaantal in die periode ook vrij constant is gebleven, zo rond de 1000. De volkstellingen van 1695, 1754 en 1784 bevestigen dat beeld. Plotseling kunnen er in het aantal begrafenis grote pieken optreden, die altijd duiden op een epidemie, een steeds terugkerende kwelling op het levenspad van onze voorouders. De grootste kwelgeesten in Weelde waren de pest en dysenterie. Naast de 'zwarte dood' en 'rode loop' worden nog andere ziektes als doodsoorzaak genoemd, maar ook bijvoorbeeld ongelukken, verdrinking en moord. Tenslotte blijken de mensen in Weelde ook gewoon dood te kunnen gaan vanwege hoge ouderdom.

De pest

De eerste pestpiek in de begraafboeken zien we in 1635. Na een aantal jaren met normale sterftecijfers (10 in 1630, 14 in 1631, 16 in 1632 en 13 in 1634), is er een explosieve stijging tot 45 in 1635. De pest is de boosdoener. In 1636 zijn er 19 begrafenis, maar 1637 overtreft alles met liefst 95 te betreuren Weeldenaren, onder wie veel kinderen. Bij 19 begrafenis dit jaar noteert de pastoor de pest als doodsoorzaak, maar gezien het grote aantal is het alleszins waarschijnlijk dat er bij de andere 76 sterfgevallen ook pestlijders zitten. In sommige families was de ellende nauwelijks te overzien. Peter Martens verloor in 5 dagen tijd zijn vrouw en alle 5 zijn kinderen. Om de epidemie in te dammen werden de overledenen meteen begraven en volgde de plechtigheid soms pas maanden later. Bovendien werden door de schepenen van Weelde op 24 juli 1637 maatregelen uitgevaardigd. Iemand die besmet was, mocht op straf van een boete van 21 gulden 14 dagen lang niet onder het volk verschijnen. Op 21 november werden de maatregelen uitgebreid op dieren. Het werd ten strengste verboden nog dieren buiten te brengen op straffe van een geldboete. In 1638 lijkt de pest met 37 begrafenis op haar retour. In 1639 is het echter wederom raak: 57 begrafenis met 22 keer de vermelding pest als doodsoorzaak. In de jaren nadien daalt het aantal begrafenis weer tot normaal: 22 in 1640, 26 in 1641 en 15 in 1642. Nog enkele malen duikt de pest op. Zo vreselijk als in de periode 1635-1639 zal het gelukkig niet meer worden.

Dysenterie

De andere grote boosdoener was dysenterie, de vreselijke darmziekte met ondraaglijke pijnen aan de ingewanden. Steeds weer duikt deze epidemie op in de begraafboeken, maar het aantal

vermeldingen is meestal niet meer dan 2 of 3, zodat we mogen concluderen dat de omvang meestal beperkt bleef. In 1676 is het voor het eerst erger: 15 vermeldingen. Het rampjaar is echter 1794: liefst 56 keer noteert de pastoor dysenterie als doodsoorzaak bij in totaal 77 begrafenis. De jaren daarna zakt het aantal begrafenis weer tot normale proporties: 21 in 1795 waaronder nog 3 dysenterievermeldingen, 22 in zowel 1796 als 1797, 12 in 1798, 9 in 1799 en 12 in 1800.

Ongelukken

Vergeleken met de pest en de dysenterie spelen andere doodsoorzaken een meer bescheiden rol. Een aantal keren duiken de pokken op, met als uitschieter 1737. Maar zelfs dan is het aantal vermeldingen tot 5 beperkt. Andere doodsoorzaken die we tegenkomen zijn waterzucht, tering en hevige koorts. Een uitschieter is het aantal verdrinkingen: 9 vermeldingen vinden we in de begraafboeken, waaronder 7 kinderen en jongeren. Onder hen bevindt zich een jongen uit Breda die in Weelde op school zat. Hij werd nog uit het water getrokken, maar blijkbaar was het te laat. Hij werd in Weelde in de kerk begraven op 8 januari 1690. Anna Adriaenssen was op 19 november 1785 één van de andere slachtoffers. Bij een epileptische aanval geraakte ze te water en verdronk. Andere ongelukken gebeurden met de kar. Dat overkwam op 8 juni 1750 Joannes Doesborge. De pastoor had nog wel de gelegenheid om hem het laatste sacrament toe te dienen. Egidius Van Beeck was op 20 juli 1756 eveneens slachtoffer van zo'n karaccident.

Vermoord of gedood

Ook van moord en doodslag bleven onze voorouders niet bespaard. We komen in de begraafboeken een tiental vermeldingen tegen. In 1716 was het zelfs drie keer raak. Op 19 mei werd Henricus Dickens gedood, op 3 oktober overkwam dat Joannes Bergmans. In datzelfde jaar werd op 14 november Joannes Claessen door de beul gewurgd (opgehangen?). Toch werd hij 'grootmoedig' op het kerkhof begraven. De familie Dickens zat blijkbaar in de hoek waar de klappen vielen, want op 9 september 1748 werd Stephanus Dickens vermoord of raakte levensgevaarlijk gewond en overleed de volgende dag. Op 21 juli 1757 werd vorster Adrianus Van Ballaert op wrede wijze vermoord. Franciscus Boogaerts uit Oirschot, was op de vlucht omdat hij een moord begaan had en werd in Weelde door Cornelis Vermeeren met een mes doorboord. Hij werd te Weelde begraven op 17 oktober 1735. Ook militair geweld kon de oorzaak zijn van dodelijke afloop. Op 21 juli 1707 maakt het begraafboek melding van de begrafenis van twee Fransen, die de dag daarvoor om het leven waren gekomen bij een treffen nabij de kerk tussen 64 Hollanders en 22 Fransen. De Hollandse Kapitein, één van de gewonden bij dit treffen, stierf de volgende dag (21 juli) in Breda.

Kindersterfte

Zoals overall is de kindersterfte enorm. Als we uitgaan van vermeldingen als proles (kind), infans (kind), puer (knaap), puera (meisje), parvula (zeer klein kind), filiola (dochtertje), filiulus (zoontje) e.d. dan stellen we vast dat ruim 30% van de overledenen in deze categorie valt. Tientallen malen is er sprake van 'domi baptizata' (thuis gedoopt) of 'ab obstetrice' (nooddoop door de vroedvrouw). Soms wordt het kind al gedoopt voordat het geboren is. Bijvoorbeeld het kind van Henricus van Enschoot op 29.7.1735. 'Ante detractationem ex utero matris baptizata', staat er letterlijk. Vrij vertaald: gedoopt voordat het uit het moederlichaam werd gehaald. Gevolgd door 'in cemiterio sepulta', op het kerkhof begraven. En daarmee zitten we bij het heikele punt. Vroeger hechtten de mensen een absoluut belang aan het doopsel. Zij geloofden dat de kinderen die zonder doopsel stierven niet in de hemel konden komen. Zo'n ongedoopt kind mocht ook niet in gewijde grond van het kerkhof worden begraven. Het werd

dan ook als zeer tragisch ervaren, wanneer een kind dood ter wereld kwam of stierf voordat men het had kunnen dopen. De mensen deden er alles aan om doodgeboren kinderen toch te dopen in de hoop dat er toch nog een sprankje leven aanwezig was. Ook als de chirurgijn er aan te pas moest komen om het kind uit het moederlichaam te halen zoals bijvoorbeeld bij Walter Dickens op 2 september 1743 of bij te vroeg geboren kinderen zoals het zesmaands kindje van Theodorus Moonen en Catharina van den Bergh op 9 november 1788, werd er gedoopt onder 'voorwaarde van leven'. Er bestonden bovendien zogenaamde 'kapellen van respijt'. In deze kapelletjes zorgde God voor een mirakel. Kinderen die zonder doopsel gestorven waren werden gedurende een uur tot leven gebracht zodat zij toch gedoopt konden worden. Daarna werden de kinderen dikwijls ter plaatse begraven. De St Janskapel zou volgens pater De Meyer zo'n kapel geweest kunnen zijn. Bij werkzaamheden in 1928 werden bij de kapel graven gevonden van pasgeboren kinderen en foetussen.

Negentigjarige moeder

Soms kom je merkwaardige dingen tegen. Op 19.10.1728 staat de begrafenis van Marie Miertmans vermeld: cum prole domi baptizata; 92 annorum (met thuis gedoopt kind; 92 jaar). In onze moderne tijd zou je gaan denken dat de wetenschap er zelfs in geslaagd is een 90 jarige moeder te laten worden. In de 18e eeuw ligt dat niet voor de hand. Waarschijnlijk zijn Maria Miertmans en een ongedoopt kind in hetzelfde graf begraven, zonder dat er zelfs sprake is van enige bloedverwantschap.

Oud

De leeftijd van Maria Miertmans maakt in ieder geval duidelijk dat je in Weelde een hoge leeftijd kon bereiken. Soms staat bij begrafenissen vermeld 'senex', 'senis', 'antiqua', 'antiquus' of 'oudt wesende'. In een aantal gevallen staat de leeftijd wat nauwkeuriger vermeld: octogenarius (in de tachtig) of nonagenarius (in de negentig). Letten we op aangegeven leeftijden van 80 en ouder dan komen we, behalve Maria Miertmans, nog tegen: Maria Gysberti (25.10.1656, in de 90), Elisabeth vidua Hermann Jans (11.10.1686, 85), Adrianus Jacobus Luijten (10.3.1690, 87), Elisabeth Naykens (11.12.1693, 80), Cornelius Comans (29.12.1693, 87), Marie Wouters (15.11.1740, 83), Elisabeth Havermans (5.3.1741, 85), Adrianus van den Heuvel (16.12.1751, 80), Conrardus Luijten (10.3.1752, 84), Walterus Michielsens (29.3.1752, in de 80 en hoogaanzienlijk), Martinus van Gestel (6.9.1752, 84) en Henricus Peeters (11.2.1802, in de 80).

Een paar apart vormen Nicolaus en Cornelius Swolffs. Nicolaus is te Weelde begraven op 5.3.1654 op een leeftijd van ver in de 80 en zijn zoon Cornelius Swolffs is zelfs op 100-jarige leeftijd gestorven en te Weelde begraven op 14.4.1706. Overigens moeten we de door de pastoor vermelde leeftijden met een korreltje zout nemen. De meeste opgegeven leeftijden zijn goede benaderingen. Veel mensen wisten zelf niet precies hoe oud ze waren, laat staan dat de mensen in hun omgeving dat wisten. Cornelius Swolffs bijvoorbeeld, werd te Weelde gedoopt op 12.6.1611. Hij werd dus net geen 95. Toch een mooie leeftijd.(wordt vervolgd)

Poppelse schoolkinderen bezoeken het Heemkundemuseum

De voorzitter van de Heemkundekring van Ravels-Weelde-Poppel ontving de twee derde klassen van de school te Poppel in het museum. Daarop stuurden de leerlingen hem onderstaande brief en tekenwerk. En hij was ermee opgezet! Proficiat, kinderen, voor jullie grote belangstelling. Zo zien jullie maar: het museum kan het onderwijs flink bijspringen.

Poppel, 30 mei 2000

Beste meneer van het museum,

Fijn dat we op bezoek mochten komen en dat we naar jouw uitleg mochten luisteren. We hebben veel bijgeleerd. Wij kunnen we ons beter voorstellen hoe het vroeger was. Vooral de glazen kast op de bovenverdieping was keitof. Een tijdje geleden leerden wij over de eerste mensen. Wij hadden niet gedacht dat die ook hier geleefd hebben.

Het is fantastisch dat ze die mammoetbotten en die tanden uit de grond gehaald hebben. De juf vertelde ook over Nicolaus Popelius.

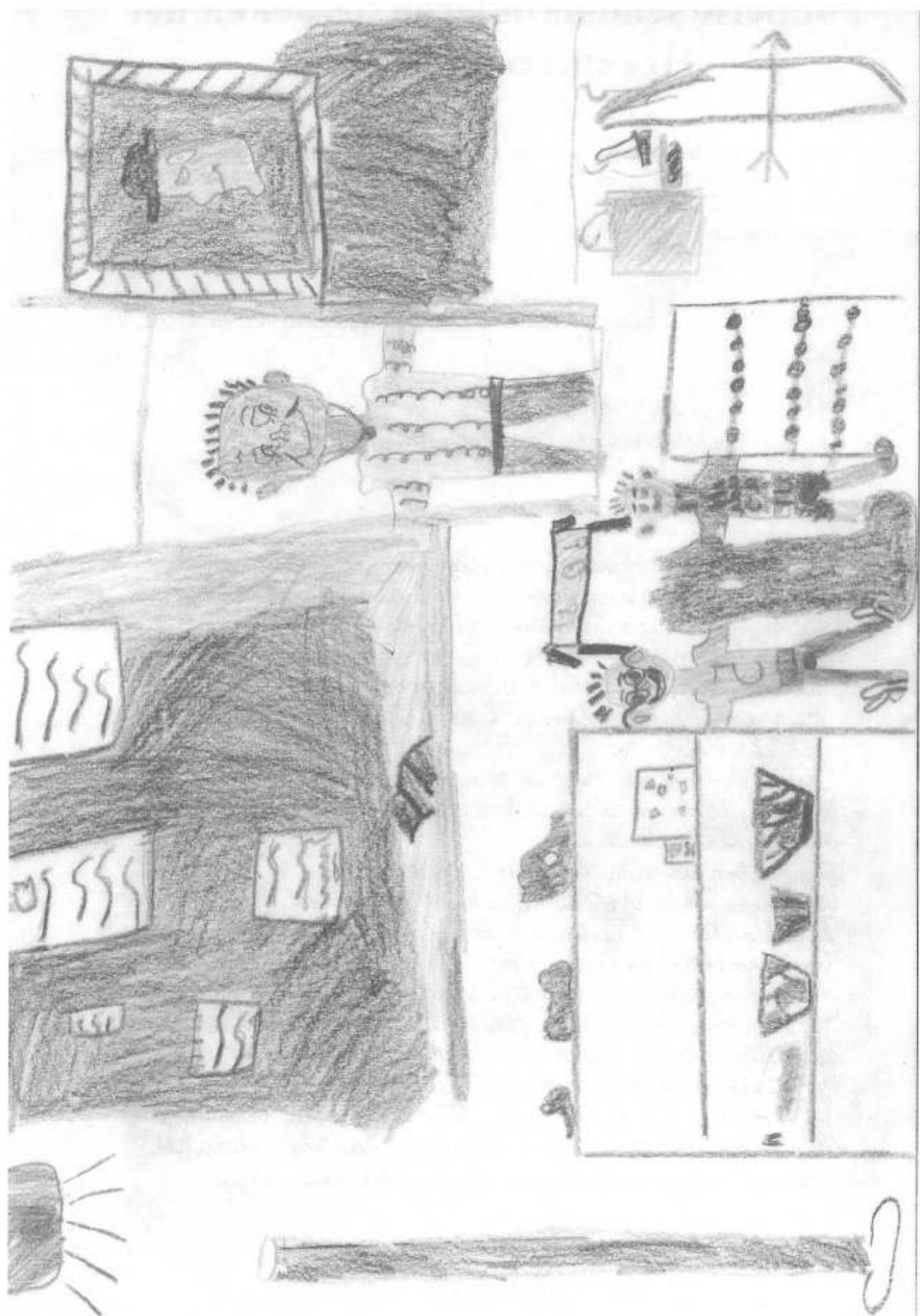
Die hebben we aan de muur zien hangen.

We kennen ook het verhaal van de kapel van roovert.

In de klas hangen kaarten en oude foto's van ons dorp. Binnenkort hebben we daar toets van.

Alle kinderen van de klas vinden het lief dat de mensen hun oude spullen willen tentoonstellen in plaats van ze naar de rommelmarkt te brengen. We zijn er zeker van dat jullie ze goed bewaren. Wij vonden het heel antiek. Alles was goed beveiligd. Het was een fijne rondleiding. Hartelijk bedankt. Jammer dat het zo kort was. Je kan het goed uitleggen.

De leerlingen van 3a en 3b
Juf. Lieve en juf. Karine

Jagen kun je op diverse manieren

De jager die er in zijn eentje op uittrekt, bedient zich tegenwoordig van een geweer en een hond. Voor klein wild gebruikt hij een jachtgeweer met losse hagel en voor groot wild een kogelgeweer. Hij dweilt de velden af met het geweer in de aanslag en laat zijn hond het wild opjagen. Sommigen besluipen het wild of bespieden de omgeving op wild vanuit een schuilplaats. Deze laatsten doen aan wat men "*bersjacht*" noemt. Vroeger meer, maar nu nog af en toe trokken/trekken jagers er in groep te paard op uit met een meute honden, meestal brakken of dalmatiërs. Dat noemt men "*parforcejacht*". Wat wel nog veel gebeurt op grote domeinen en in het topjachtseizoen is de "*drijfjacht*" waarbij helpers (drijvers) het wild opjagen en de jagers zich opstellen op afgesproken afstanden van elkaar om het passerende wild neer te schieten. Vroeger beoefende men de drijfjacht door netten te spannen om de opgejaagde dieren in te drijven. Een soort jacht dat eeuwenlang beoefend werd, maar nu voort in grote mate uit de actualiteit is verdwenen, is de valkenjacht, waarbij men gebruik maakt van slechtvalken, haviken of arenden, om te jagen op vooral hazen en konijnen. Hier komen wij verder uitgebreid terug.

Doorheen de geschiedenis bedienden jagers zich van verschillende soorten wapens

Verder zullen we zien, dat de mensen oorspronkelijk gingen jagen of vissen met pijl en boog. Primitieve volken gebruiken deze middelen nu nog steeds. De schietafstand om de prooi te raken, is met dit wapen echter eerder beperkt: om en bij de 30 meter slechts. Daarom zocht men alras naar materiaal waarmee men verder raak kon schieten. Dat werd dan de kruisboog of ogief (nog tot in de negentiende eeuw in gebruik) waarmee men toch al de 70 meter kon halen en nog later de zogenaamde langgerekte boog die goed was voor 300 meter.

Soorten bogen

De aborigines in Australië gebruiken nog steeds de boemerang die bij missen van het doel bij de werper terugkomt. In de loop der eeuwen kwam echter in het Westen het vuurwapen algemeen in gebruik. Het schietpoeder werd eigenlijk al in 1320 ontwikkeld. Waar dat aanvankelijk slechts voor knalbussen werd gebruikt, duurde het nog tot 1580 vooraleer men er

een projectiel mee kon wegschieten. Dan konden zich de oorlogsgeweren voorgoed ontwikkelen. De eigenlijke *jachtgeweren* volgen echter pas echt in de negentiende eeuw. Dat kon slechts mede dankzij een uitvinding in 1825 van de Fransman Lefauchaux. Die legde de basis van het *tweeloopsgeweer* met een percussiecapsule. De trend was gezet en de verbeteringen volgden elkaar op, zodat in het midden van de negentiende eeuw het jachtgeweer populair werd. Groot wild moet in België met een kogelgeweer met gladde loop van kaliber 12-16 en 20 geschoten worden. Klein wild schiet men met een hagelgeweer met gladde loop van 60,65 of 70 cm. Er bestaan exacte voorschriften voor de soorten korrel die men mag gebruiken voor de verschillende soorten wild. *Valkuilen* met puntige staven erin geplant, maar ook *strikken* waren en zijn hier en daar nog steeds andere eerder wreedaardige middelen om wild te vangen, vooral in de stroperij. De gebruikte wapens verschillen uiteraard enigszins naar gelang het soort wild dat men wenst te bejagen, maar natuurlijk ook naargelang het land of de streek waar men jaagt. Een paar voorbeelden ter illustratie. In de V.S. wordt erg veel gejaagd op groot wild (onder meer elanden, beren en wapiti's). Daar is nog steeds geen vergunning vereist om te jagen en het is bekend, dat de wapenwetgeving er erg toeschietelijk is. Vandaar dat kogelwapens er zeer in trek zijn. In Engeland staat de jacht sterk in functie van het natuurbeheer en zal men met hagelgeweren jagen. Daar is de jacht op trekvogels zeer populair. Echter, een belangrijke beperkende factor is er het handhaven van het peil van het vogelbestand. Bij ons jaagt men vooral met hagel op haarwild (hazen en konijnen), waterwild, fazanten en patrijzen.

In de prehistorie trokken de mannen er dagelijks op uit

De prehistorie, ook wel oertijd genoemd, is de tijd die ligt voor er geschreven documenten ontstonden. Wij kunnen dus niet in oorspronkelijke documenten lezen hoe de mensen in die tijd leefden. Toch weten we over hen wel een en ander. Die kennis halen we uit wat deze mensen aan gebruiksvoorwerpen hebben nagelaten. Zo zijn wij onder meer wel wat te weten gekomen over de wijze waarop zij in hun levensonderhoud voorzagen. Het staat vast, dat de mannen -want jagen is door de eeuwen heen toch wel vooral een mannenzaak geweest-, hun tijd hoofdzakelijk doorbrachten met jagen, vissen en plantaardig voedsel verzamelen. Zij waren dus een soort beroepsverzamelaars en helemaal geen telers van voedsel. Uiteraard was in die tijd de jacht volkomen vrij. Iedereen mocht jagen waar hij wilde. Jagen was dus zorgen voor eten op de plank. Maar jagen betekende ook zorgen voor dierenhuiden. Die hadden ze nodig om kledingstukken van te maken en om over tenten te spannen, zelfs om als een soort betaalmiddel te dienen in de ruilhandel. Geld bestond in die tijd immers nog niet. Bovendien waren bepaalde soorten gebeente, ivoor en horens nuttig om gebruiksvoorwerpen van te maken. En jawel hoor, toen al droegen de vrouwen graag een sieraad dat uit ivoor was gemaakt. Allemaal motieven dus om er dagelijks met pijl en boog op uit te trekken. Als we nu kijken naar onze bontjassen, handtassen en allerlei sieraden, dan moeten we besluiten, dat nogal wat oude gewoonten erg lang kunnen doorleven. Maar de mensen moesten er ook voor zorgen, dat gevaarlijke dieren uit de buurt bleven of zelfs gedood werden om hun eigen veiligheid te waarborgen. Eigenlijk ging het er bij ons in de prehistorie op dezelfde manier aan toe als dat nu nog het geval is bij bijvoorbeeld de Pygmeeën en bij zovele andere volken in Azië, Afrika en Zuid-Amerika. Tijdens opgravingen vinden archeologen allerlei soorten voorwerpen, ook wapens, die in de loop der tijden zijn gebruikt om te jagen. Daar gaan we even op in.

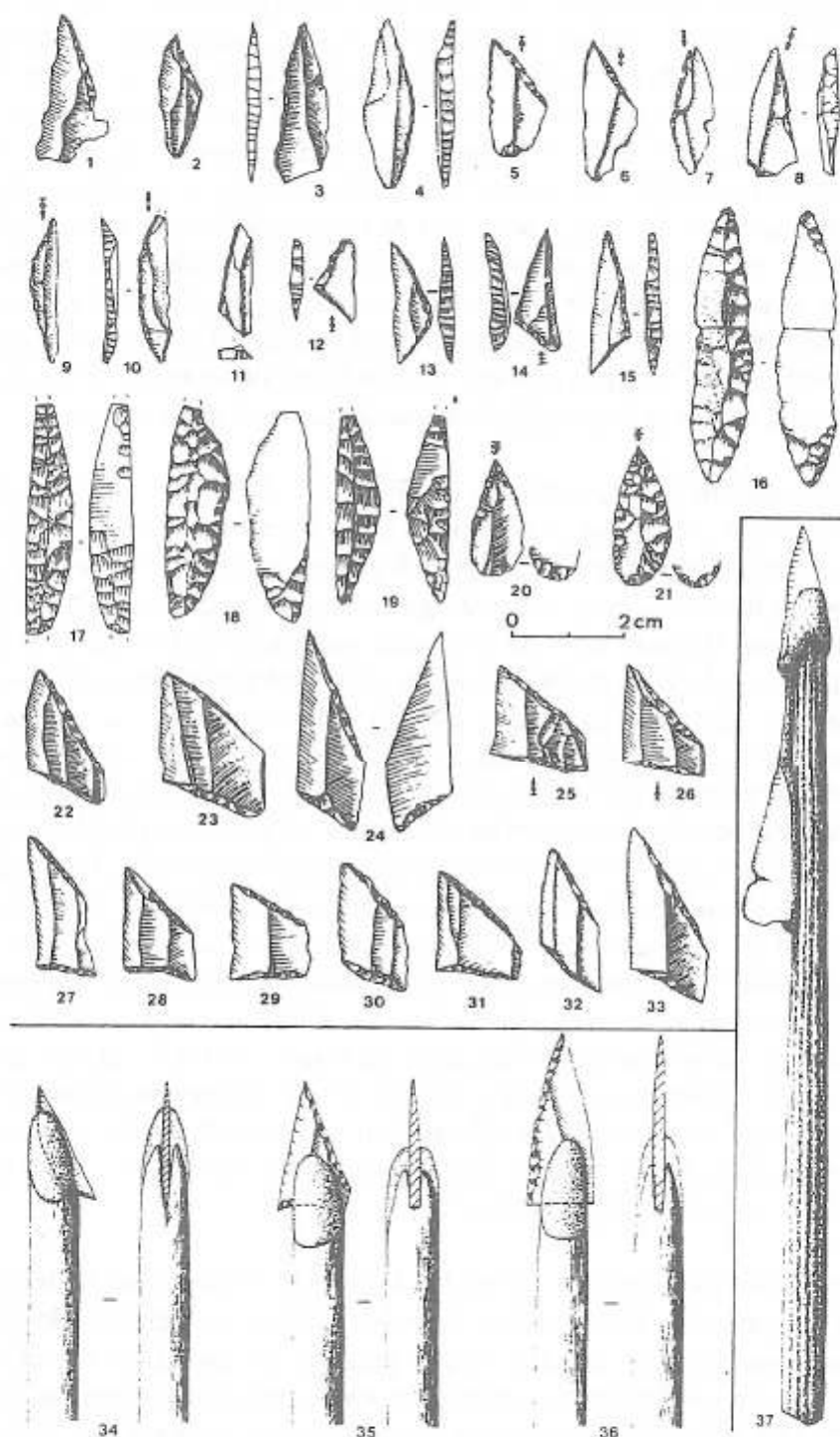
Wij stellen vast dat in het verloop van die prehistorische eeuwen, zelfs millennia, er ook een evolutie is geweest in het gebruik van de materialen om gebruiksvoorwerpen en jachtwapens te maken. Op basis van die materialen deelt men de prehistorische tijd gewoonlijk in

tijdvakken in en geeft men ze ook een naam. De oudste tijd is de oude steentijd. In onze streken kwamen toen reeds Neanderthalers voor. Zeker is, dat toen onze streken bevolkt werden met mammoeten. Restanten van hier levende mammoeten bevinden zich in ons museum: o.m. een kies, een bot van een poot en een aantal botten. Deze restanten zijn ongeveer 80.000 jaar oud. De bewoners (Neanderthalers) moeten wellicht aangewezen zijn geweest op primitieve diersoorten, ook voor hun levensonderhoud. De bodem zal er wel ongeveer uitgezien hebben als de huidige Russische toendra: met gewassen die weinig afwisseling boden. Over deze oude steentijd of paleolithicum (2,5 miljoen tot 8000 v.C.) weten we heel wat. De mensen van toen gebruikten al stenen voorwerpen, o.a. choppers, vuistbijlen, spitsen, schaven en schrabbers. Zoals nu nog bepaalde stammen bij de Eskimo's trokken de mensen in groepjes van 25 tot 50 personen al jagend rond. Langzamerhand voltrok zich bij deze mensen een evolutie, vooral wat de levensstijl betreft. In de Middensteentijd of het Mesolithicum, en dat praten we over ongeveer 8000 tot 3000 v.C., begonnen die stenen voorwerpen al wat meer vorm te krijgen. De mensen gebruikten vuursteenpunten op hun pijlen, schrabbers, messen en schaven. De mannen trokken al jagend in groepjes rond en de families begonnen zich te vestigen op voor hen geschikte plaatsen. Of een plaats geschikt was, hing grotendeels af van de jachtmogelijkheden en de aanwezigheid van water.

In de Jonge Steentijd of het Neolithicum (ca 3000 tot 1700 v.C.) vervaardigden de mensen behalve uit steen, ook voorwerpen uit been en hout. Men begon die voorwerpen ook al een mooiere vorm te geven en te versieren. Eigenlijk kunnen we dan al spreken over landbouwers en veehoeders. Zij bezaaiden reeds percelen grond en fokten al dieren. Dat betekent uiteraard dat de overgang van de jacht naar de landbouw toen definitief werd. Van hen zijn mooie gepolijste bijltjes en gebakken potten gevonden. Zo'n geslepen bijltje is te bewonderen in ons museum. Silex of vuursteen bleef hun geliefde steensoort voor de aanmaak van allerlei voorwerpen en dus ook van jachtwapens. Een belangrijk voordeel van het gebruik van silex was dat je daarvan gemakkelijk stukjes kon afslaan die vlijmscherpe kanten vertoonden. Men kon dus zonder veel moeite op die manier aan mesjes, pijlpunten en huidschrappers geraken. In ons museum zijn een aantal van dat soort voorwerpen tentoongesteld. Ze werden gevonden te Weelde en Ravels. Rond 1700 v.C. breekt dan de zogenaamde Bronstijd aan. De naam zegt het zelf: men kon dan al metaal bewerken. Het brons was daarvoor zeer geschikt omdat het zich gemakkelijk laat bewerken. Natuurlijk bleven daarnaast de stenen voorwerpen nog immer in gebruik. In ons museum bewaren wij een bronzen bijltje uit die periode. Er deed zich echter een ommekeer voor in de functie van het jagen en vissen. Men trok in vele gevallen op jacht of visvangst om de keuken een beetje te verfijnen. Naast wat men op de boerderij voortbracht, zorgde men immers voor wild als afwisseling en aanvulling bij het dagelijkse dieet. Bovendien begon men volop bijen te kweken, want die leverden de noodzakelijke honing (zoetstof) op. Suiker bestond immers nog niet.

Vanaf ongeveer 600 v.C. kwamen vanuit het Oosten (Duitsland) de Kelten in onze streken opzetten. Zij gingen volop ijzer smeden. Daarom spreken we dan van de IJzertijd. In onze streek was het geen probleem om aan ijzer te geraken. De grond zat er vol van. Je kunt dit overigens nu nog op vele plaatsen waarnemen. Onze mensen noemen die roodbruinachtige grond "vlijst". Die Kelten beschikten dus reeds over een arsenaal aan ijzeren of van ijzer voorziene jachtwapens: dolkmessen, speren, pijlpunten, enz. De jacht ontwikkelde zich in deze tijd geleidelijkaan tot een soort van tijdverdrijf. Als men het bij ons heeft over de prehistorie, dan vergelijkt men wel gemakkelijk de situatie van toen met die van de huidige Eskimo's, de indianenbevolking of diverse jagersvolken uit Zuid-Amerika, Azië of Afrika. Welnu, bij deze laatsten stelt men vast, dat aan de jachtpartij een bepaald ritueel voorafgaat en

dat allerlei religieuze ideeën (o.m. in jachtdansen) meespelen. Het is niet zeker, maar we mogen toch wel aannemen, dat ook bij ons in de prehistorie een soort van jachtritueel moet hebben bestaan. Immers, als we bijvoorbeeld kijken naar de wijze waarop men zijn doden begroef, stellen we ook bij hen een ver doorgedreven vorm van geloof in allerlei geesten vast. En met goden en geesten hebben rituelen alles te maken.

Microlieten (pijlpunten) van mesolithische vindplaatsen in de Kempen: spitsen (1-8), segmenten (9-10), driehoeken (11-15), marebladspitsen (16-21), trapezia (22-23) en reconstructietekeningen van pijlpunten en schachten (34-37) (J. Capenberghs blz. 53)

Mesolithische werktuigen die te Weelde werden gevonden

De Romeinen brachten een nieuwe eetcultuur mee

Omstreeks het begin van onze tijdrekening bezetten de Romeinen grote delen van ons huidige West-Europa. Of ze daadwerkelijk in onze dorpen zijn geweest is niet bekend, maar het zou kunnen. In elke geval weten we door vondsten dat ze in een aantal plaatsen van de huidige Kempen zijn neergestreken. Julius Caesar (100 tot 44 v.C.) schrijft immers in zijn bekende boek *De Bello Gallico*, dat in die tijd in West-Europa rendieren, elanden en oerossen leefden. In Scandinavië leven trouwens sommige soorten nu nog voort. Daarop werd toen natuurlijk met genoeg gejaagd. De Romeinse keuken was erg gesteld op lekkere spijsen en daarin nam wild een belangrijke plaats in. De jacht was in grote gebieden nog vrij gebleven. Alleen de schaarse eigenaars konden de toegang tot hun gronden verbieden. Hoe dan ook, het wild zorgde voor die gegeerde afwisseling in de keuken. De Griek Strabo vertelt in zijn boek *Geografia* dat het basisvoedsel van onze mensen in die tijd bestond uit melk en allerhande vleessoorten. Zwijnevlees was volgens hem wel het meest gegeten soort. Vandaar dat het wild moest zorgen voor de afwisseling.

De Franken legden de basis van onze Germaanse cultuur

Vanuit Duitsland vielen omstreeks 300 n.C. de Franken in onze streken binnen. Met hen komen we zo stilaan in de tijd waarin men begon wat grootschaliger gronden te ontginnen. Dat bracht met zich dat die gronden ook eigenaars kregen en dus niet meer vrij gebruikt konden worden. Vele Franken zijn hier blijven wonen. Deze boeren voerden voor hun gronden het drieslagstelsel in. Een perceel grond werd namelijk verdeeld in drie delen en bebouwd volgens een driejaarlijkse cyclus: in jaar 1 teelde men wintervruchten, in jaar 2 zomervruchten en in jaar 3 liet men het braak laten liggen voor het kweken van humus. Zij waren vooral houders van diverse soorten dieren: ganzen, runderen, schapen, geiten en varkens, maar ook telers van graan, peulvruchten en vlas. Zij vestigden zich in kleine groepjes rond driehoekige pleintjes. Wij hebben van deze boeren nog de bekende driehoekige pleintjes overgehouden (b.v. in Poppel bij het gemeentehuis, in Aarle, in de Singel, enz). Maar het waren ook jagers. Zij joegen op groot wild met speren en met het gebruik van valkuilen, netten, strikken en vallen. Het klein wild schoten ze met pijl en boog. Er deed zich onder invloed van de genoemde landbouwactiviteiten, die toch wel een echt nieuwe cultuur inluiden, een verschuiving voor: jagen werd meer en meer een soort sport. Bovendien deed zich in de jacht zelf nog een belangrijke verschuiving voor. Waar de jacht voorheen door allerlei standen werd beoefend, eiste steeds meer de adel deze vorm van sport voor zich op, ondanks het feit dat de jacht nog steeds vrij beoefend mocht worden op de gemeenschapsgronden. Dat waren toen bossen, heidevelden, moerassen, braakliggende velden en ook wel weilanden.

Met de Franken kwam ook de valkerij in de jacht

Onder valkerij verstaan we het jagen met behulp van afgerichte roofvogels. In onze streken zetten de vorsten en rijke edellieden daarvoor meestal de slechtvalk in. De lagere adel en de goeie burgers gebruikten daarentegen vooral haviken voor de jacht. Vooral de slechtvalken lieten hun naam achter in deze jachtmethode die men "valkerij" noemt. Jagen met roofvogels bestond, zo blijkt uit oude tekeningen en schilderijen, echter al in de vroege Aziatische (Chinese en Assyrische) beschavingen. Het is dus een zeer oude jachtmethode. Door oorlogen en veroveringstochten verspreidde het zich naar andere oorden, ook de onze. Voor de valkenjacht gebruikt men bij ons dus afgerichte valken. Eens zo'n roofvogel voldoende is opgeleerd en hij voor de jacht op vooral haarwild wordt ingezet, wordt hij met een kettingkje of lederen bandje vastgemaakt aan de arm van de jager. Om zich tegen de scherpe nagels van

de valkenpoten te beschermen draagt deze om zijn arm een soort lederen koker. De valk zelf krijgt ook een huif (een kapje) over zijn ogen. Zodra de jager een mogelijke prooi opmerkt, maakt hij de vogel los, ontdoet hem van zijn huif en gooit hij de vogel omhoog om de prooi te laten vangen. De afgerichte vogel komt daarna spontaan met zijn prooi naar zijn baasje terug. Met de Franken kwam dus ook in onze streken naast het jagen met honden of met lokdieren de valkerij in de mode. Er ontstonden overal "leggen" waar gevangen slechtvalken, haviken en sperwers werden ondergebracht en afgericht. Namen als Valkenswaard en Valkenburg herinneren daaraan nog steeds. Arendonk was bijvoorbeeld ook een levendig valkencentrum. Onze betreurde vriend en vroegere ondervoorzitter Willem Paulussen heeft over de valkerij te Ravels in het door onze kring uitgegeven boek "**Ravels in Lief en Leed**" op blz.62-63 een bijdrage geschreven. Daarin heeft hij het over de wijze waarop de valken gevangen en verhandeld werden. Het waren immers zeer kostbare vogels voor de jacht. Hij geeft ook aan waar te Ravels "leggen" (vaste zitplaatsen voor valken) gesitueerd waren. Tevens blijkt daaruit dat Ravels over een groot aantal valken en valkeniers kon beschikken. De valkerij heeft te Ravels bestaan van minstens rond 1400 tot in de zeventiende eeuw. Disputen met Arendonk over de valken en de valkenjacht waren in die tijd ook legio. Hoewel de valkerij tegenwoordig niet meer zo frequent beoefend wordt, toch bestaat bij ons nog steeds de vereniging "Vlaamse Valkeniers". De franstaligen hebben hun (reeds zeer oude) vereniging "Maria van Bourgondië".

Maar even terug naar de Frankische tijd. De Salische wet van de Franken beschermde de valkeniers met strenge strafrechterlijke voorschriften o.a. het betalen van een "weergeld". Zo werd iemand die een valk uit een boom stal, bedacht met een weergeldstraf van 3 solidi en moest iemand die een opgesloten valk ontvreemde, 45 solidi betalen. Deze laatste straf lag even hoog als die voor het ontvreemden van een bijenzwerm en een bijenzwerm was in die tijd kostbaarder dan een os. Het jagen met roofvogels bleef nog eeuwenlang populair. Een merkwaardig aspect daarvan was, dat waar jarenlang de jacht een mannenzaak was, nu ook de dames met hun valken op jacht uittrokken. Anderzijds maakte zo'n partij valkenjacht ook deel uit van feesten en stoeten. De valkerij werd dus zelfs meer dan een simpele sport. (wordt vervolgd)

Valkenjacht

Etymologie

door Bert Bogaert

Kerstmis: Vrome kersttafels met heidense boomstammen...très joli !!!

Het woord "*Kerstmis*" komt van het Middelnederlandse "Kersmisse" of "Kerstesmesse" en is samengesteld uit Kerst (= Christus) en mis (= kerkdienst), dat ontleend is aan de formule ter afsluiting van de kerkdienst: *Ite, missa est ecclesia* (= Gaat heen, de gemeenschap wordt uiteengezonden). Het woord "kerst" kwam in de Middeleeuwen voor naast "Christus" en betekende net hetzelfde. In vele Middeleeuwse liederen komt bijvoorbeeld nog de naam "Jhesu Kerst van Nazarene" (= Jezus Christus van Nazareth) voor, maar tegenwoordig is het woord "kerst" bijna volledig uit ons taalgebruik verdwenen. Enkel in samenstellingen zoals bijvoorbeeld kerstroos, kerstekind, kerststronk, kerstkaart, kerstman of kerst-CD leeft de naam nog voort. Kerstmis is dus de mis ter ere van Jezus' geboorte en heeft niets te maken met het woord "*kermis*", dat van het Middelnederlandse "kercmisse" komt. Oorspronkelijk bedoelde men hiermee namelijk de plechtige mis bij de jaarlijkse viering van de kerkwijding (officiële inwijding van een kerk), maar al vlug sloeg het woord ook op de jaarmarkt of het feest dat ter gelegenheid van deze wijding plaatsvond. De eerste missionarissen waren er al van overtuigd dat het beter was om de "heidense" gebruiken van onze voorouders niet af te schaffen, maar er een nieuwe zin aan te geven.

De *datum van Kerstmis* is dus eigenlijk geen toeval, maar toch is de geboorte van Jezus op 25 december puur symbolisch, want over de precieze geboortedatum en het juiste tijdstip bestaat geen zekerheid. In geen van de evangelies wordt de dag of maand van Christus' geboorte gepreciseerd. De gewoonte om de geboorte van Christus op 25 december te herdenken, ontstond pas rond 330 in Rome. Op die dag vierden onze ongekerstende (= nog niet tot het christendom bekeerde) voorouders namelijk de sol invictus (= Latijn voor de onoverwinnelijkheid van de zon). De zon bevindt zich dan het dichtst bij de aarde en het duurt 12 dagen (= tot 6 januari) vooraleer men daadwerkelijk ziet dat het licht het gehaald heeft op de duisternis. De Kerk liet haar kerstfeest met dat heidense feest samenvallen om op die manier de "tegenstrever" in te palmen. Die beslissing is later nooit meer in vraag gesteld, met als gevolg dat Kerstmis nu al ruim zes eeuwen op 25 december valt. De symboliek van het licht kreeg daardoor een christelijk tintje. Toen onze streken nog niet gekerstend waren, werd in deze periode van het jaar immers vooral de zon vereerd. Want stel u voor, wat het voor onze voorouders moet geweest zijn om in deze periode telkens te moeten constateren dat de zon elke dag wat later boven de horizon verscheen, elke dag ook wat minder hoog geraakte en dan nog elke avond wat vroeger onderging. Dat dat een gevolg was van de schuine stand van de aardas ten opzichte van de zon, wisten zij nog niet. Zij wisten alleen dat ze elke avond de vuren vroeger moesten aansteken, dat het steeds kouder werd en dat hun voedselvoorraden gestaag begonnen te slinken ...kortom, heel veel onzekerheid. Voor onze Germaanse voorouders die dan ook nog eens het verschijnsel van de midwinternacht kenden (maar niet begrepen), moet het nog verschrikkelijker geweest zijn. In Scandinavië blijft de zon namelijk dagen aan een stuk weg, waardoor men er zowel overdag als 's nachts slechts een lichte schemering kent. Alhoewel het elk jaar uiteindelijk opnieuw lente werd, bleef telkens toch de angst dat de winter deze keer wel eens niet zou voorbijgaan, want tot 21 december bleven de

dagen maar korter worden. Om de natuurkrachten en de goden gunstig te stemmen opdat zij de dagen weer snel zouden laten lengen, werden er kolossale houtvuren aangestoken. Dat gebaar leeft tegenwoordig trouwens nog voort in onze huidige kerstboomverbrandingen of in het simpele maar gevaarlijke gebaar waarmee we de kaarsen in de kerstboom aansteken. Onze Germaanse voorouders gebruikten voor deze Midwinterfeestvuren sparrenhout, want de spar zag altijd groen en werd dus gezien als een teken van leven in de winter. Door zijn ietwat conische vorm (fallus-symbool), was hij ook een vruchtbaarheidssymbool en moest hij vooral extra energie leveren om de zon te laten terugkeren zodat alles opnieuw kon groeien.

Dit sparrenhout werd met de kerstening vervangen door gezellige kerststobben, zware stukken hout die soms dagenlang in de haard bleven branden. Deze blokken vinden we trouwens symbolisch nog altijd terug in de kerststronken die onze kersttafels sieren, of herkennen we nog in de bûches de Noël die de Parijse bakkers ooit zijn beginnen te fabriceren. Toen de zon zich dan opnieuw even liet zien, haalden onze voorouders opgelucht adem en begonnen ze uitbundig te feesten. In de Noord-Europese landen werd dit oeroud midwinterfeest het Joelfeest genoemd. Het feest dankte zijn naam aan Jolnir, een van de vele namen voor Odin (= Wodan), de oppergod in de Noorse mythologie. Het "Jolnir- of Joelfeest" was een offerdienst met vruchtbaarheidsriten, zang, dans en veel eten en sterke drank (cf. onze copieuze kerstdiners). Gedurende de 12 dagen van de zogenaamde "zonnestilstand", van 25 december tot op onze driekoningendag, werd de zon vereerd onder de vorm van uitbundige feesten. In de Scandinavische landen wordt Kerstmis trouwens nog steeds "Jul" genoemd en het Engelse woord "jolly" en het Franse woord "joli" hebben ook alles te maken met deze uitbundigheid, zij het dan met meer nadruk op het feestelijke. Bij de Kelten was het een traditie om het midwinterfeestvuur heel het jaar door levend te houden, zodat men het bij elke zonnewende opnieuw kon aanmaken met de vlammen die van het vorige jaar waren opgespaard. Daarom hield men eikenstammen constant smeulend, zodat men met de nog min of meer brandende resten andere stammen kon aansteken en zodoende voor een "eeuwig vuur" zorgde. De Kerk in Engeland verzette zich daar niet tegen, maar bezwoer haar gelovigen voortaan geen eikenhout meer te gebruiken, maar esenhout voor het joelvuur. Zij lichtte dat verzoek toe met het verhaal dat het Kerstkind voor het eerst was gewassen en gekleed bij een vuur van esenhout. Iedere Kelt wist dat het inderdaad niet moeilijk was zelfs groene es in brand te krijgen, maar wie overschakelde van eik op es, ondervond dat esenhout geen houtskool opleverde, maar geheel tot stof en as verpulverde. Het vergde dus enorme inspanningen om het "eeuwige vuur" brandend te houden, zodat door het toenemend aantal christenen, een essentieel heidens gebruik geleidelijk aan uitdoofde. Door een nieuwe betekenis te geven aan bepaalde gebruiken, wilde Augustinus dus optreden tegen het heidense gebruik om deze onoverwinnelijkheid van de zon te herdenken.

De Germanen waren niet de enigen die het nieuwe zonlicht met opluchting begroetten. Tussen 17 en 23 december vierden de Romeinen de winterzonnewende met de Saturnalia, een uitbundig feest ter ere van Saturnus, de godheid die het zaad in de grond deed kiemen en voor vruchtbaarheid zorgde. Er werden geschenken uitgedeeld, overal werden lichten ontstoken en de verschillen tussen rangen en standen werden voor enkele dagen vergeten. Bovendien vierden talloze Romeinen, vooral de handelaars en de militairen, op 22 december de Brumalia, waarbij het geboortefeest werd herdacht van de Perzische god van het licht en de voorspoed Mithras: zijn cultus was in de vierde eeuw over zijn hoogtepunt heen, maar hij was nog steeds een der populairste goden van Rome. Het joodse inwijdings- en lichtfeest Chanoeakah werd eveneens gevierd (gedurende acht dagen) in de tweede helft van december. Kerstmis wordt niet door alle christenen op dezelfde datum gevierd. In de oosterse kerk

bijvoorbeeld werd dit feit oorspronkelijk herdacht op het feest van de epifanie, de verschijning van de Heer op 6 januari (= Driekoningen), maar onder invloed van de internationalisering verliest deze dag alsmaar meer aan belang. In Rusland viert men voorlopig echter nog altijd tweemaal Kerstmis: op 25 december en op 6 januari. *Noël*, het Franse woord voor Kerstmis, is van Latijnse oorsprong. Het is terug te voeren tot het woord "natalis (dies)", dat letterlijk "dag van de geboorte" betekent. In de zin van "dag waarop Jezus Christus geboren is", veroverde natalis zich een plaats in het kerklatijn en via "nael" en "noel" werd "Noël" uiteindelijk het gangbare begrip voor Kerstmis. Dezelfde oorsprong vinden we ook in het Italiaans (= *natale*) en het Spaans (= *navidad*). Ouders die op 25 december een zoon kregen, noemden dat jongetje vroeger meestal Noël, en volgens een recent krantenbericht zou zelfs de voornaam Jezus in Duitsland, na een gerechtelijke uitspraak, officieel mogen gebruikt worden.

In het Duitse "*Weihnachten*" herkennen we nog duidelijk de betekenis: "de gewijde nacht of heilige nacht waarin Jezus geboren werd." Weihnachten bestaat overigens ook als werkwoord, zodat men in Duitsland uitdrukkingen kent als "es weihnachtet schon" (= het is al bijna Kerstmis) of "es weihnachtet sehr" (= het is al volop kerststemming). Het *kerstbrood* is onder één van zijn vele varianten (krentenbrood, kersttimpen, kerstwiggen, kerststollen, korsseweggen, enz...) dan weer een voortzetting van een voorchristelijk offerbrood. De *kerststol* echter, die voor het eerst in de 19de eeuw gebakken werd, heeft een merkwaardige vorm die nog steeds alleen met de hand gemaakt kan worden en symboliseert tegenwoordig nog altijd het in doeken gewikkelde kerstkindje. Het *kerstmannetje*, dat pas in de twintigste eeuw in onze folklore verscheen, is eigenlijk een importproduct uit de Verenigde Staten. De *kerstman* is ontstaan uit de Sinterklaas die de Nederlandse kolonisten naar Amerika meenamen en in de eerste helft van de negentiende eeuw door de andere inwijkelingen stilaan verbasterd werd tot *Santa Claus*. Tussen sinterklaas en Kerstmis liggen tenslotte maar 20 dagen, en de bewoners van de nieuwe wereld konden het voor die twee feesten wel met één figuur stellen. Naast deze figuur is er ook nog de veel oudere kerstman, die in Engeland als *Father Christmas*, in Frankrijk als *Père Noël* en in Rusland als "*Djedj Maroz*" (=Vadertje Vorst) de kinderen komt verblijden. De idee van de *kerststal* wordt toegeschreven aan de heilige Franciscus van Assisi, de stichter van de franciscanenorde. Hij was de eerste die de geboorte van Jezus op zo'n plastische manier heeft uitgebeeld. Toen hij nog in het klooster verbleef dat op een berg nabij de stad Assisi stond, zou hij tegen Kerstmis van het jaar 1223 in zijn kluis op de Colomoberg de stal van Bethlehem hebben uitgebeeld. Bij die gelegenheid hield hij, op de hem eigen kinderlijk eenvoudige wijze, een sermoen over de geboorte van Jezus. Hogere en lagere geestelijkheid was verrast door de vondst van Franciscus, maar ze keurde het goed. Weldra stroomde van overal in het land het volk toe om dat wonder van Bethlehem te zien en te bewonderen. De meeste mensen waren in die tijd immers ongeletterd en op deze manier werd het kerstgebeuren dus op een aanschouwelijke manier aan het volk voorgesteld. De hoofdfiguren van het kerstgebeuren haalden de eerste christenen uit diverse bronnen. Het Nieuwe Testament vermeldt het Kindje Jezus, Maria en Jozef, alsook de herders, de wijzen uit het oosten en de engelen. De os en de ezel staan er niet in maar werden in de 3de eeuw afgebeeld op een christelijke sarcofaag en in de vierde eeuw op een fresco in de catacomben van Sebastianus. Beide dieren diepten de christenen op uit het apokriefe evangelie van pseudo-Mattheus (5de-6de eeuw). Het feit dat er *dieren* aanwezig zijn in de *kerststal*, heeft waarschijnlijk ook te maken met het bijgeloof van onze verre voorouders, die dachten dat in de nacht van 24 op 25 december de goden op aarde zouden rondwandelen, samen met de zielen van de gestorvenen, allemaal in de gedaante van een dier. In tal van onze streken werden de kribben lange tijd "*bethlehems*" genoemd, en die benaming komen we nog altijd tegen in het Spaanse "*belén*" en het Portugese "*belém*".

De gewoonte om hulst en ander *groen als kerstversiering* te gebruiken, gaat terug op de Keltische riten van de druïden die maretakken afsneden. Aan dat winterse groen schreven ze magische krachten met eeuwigheidswaarde toe: planten die groen blijven terwijl de meeste bomen hun blaren verliezen, beschouwen ze als een symbool van eeuwig leven. Ook hier boog de Kerk een heidens gebruik om tot een christelijke gewoonte: uit het Keltische wintergroen ontstonden onze *adventskransen*.

Kerst het nu nog altijd?

Hangt er bij u al een nieuwe Gregoriaanse kalender?

Hier hebben we het over onze kerstgebruiken die eigenlijk al heel ver teruggaan in onze tijd. Nieuwjaarsvieringen daarentegen zijn van een veel recentere datum. Onder invloed van de commercie heeft de eerste dag van het jaar immers een belangrijke plaats ingenomen op de jaarlijkse feestkalender. Nog niet zo lang geleden was het uitsluitend de dag waarop de familie bij elkaar op bezoek kwam om de nodige nieuwjaarswensen te formuleren. Oudejaarsvieringen waren er zelfs niet bij. Voor ons is het logisch dat een nieuw jaar telkens op 1 januari begint, maar dat is ooit wel anders geweest. Het bepalen van de tijd heeft eigenlijk iedereen al geïnteresseerd. Het was zowel economisch als strategisch belangrijk om de tijd zo exact mogelijk te kunnen bepalen. Diegene die de tijd kon bepalen, was oppermachtig en werd door iedereen gerespecteerd. Hij kon bijvoorbeeld aangeven wanneer er moest gezaaid of geoogst worden, en dat was in vroegere tijden heel belangrijk. Al vrij vlug constateerden bepaalde mensen een periodieke terugkeer van dezelfde verschijnselen op aarde. Het woord "tijd" heeft in het Indogermaans trouwens "indeling" als grondbetekenis. Zo betekent het Oudindische "dāti" bijvoorbeeld "hij verdeelt". Voor de primitieve volkeren die megalieten of cromleghs oprichtten, zoals bijvoorbeeld in Carnac of in Stonehenge, zal de globale waarneming van de jaarlijkse cyclussen waarschijnlijk wel voldoende geweest zijn. De druïden konden immers aan de plaats van de schaduw die de zon op hun bouwsels wierp, zien wanneer de tijd gekomen was om te zaaien of te oogsten.

Maar stilaan groeide toch de behoefte om de tijd nog exacter te bepalen omdat er toch nog te veel onregelmatigheden waren. Zodoende werd het waarnemen van de hemel een zaak voor "specialisten" die er zich permanent mee konden bezighouden. Zij ontdekten dat de loop van de zon en de maan niets met elkaar te maken hadden, en dat ze niet samenvielen. Een volledige draai van de aarde om de zon duurt 365 en 1/5 dag: een jaar dus. Een volledige draai van de maan om onze aarde, duurt 29 en iets meer dan een halve dag: een maanmaand dus. De twaalf maanmaanden zijn samen ongeveer 355 dagen. Er ontbraken dus telkens ongeveer 10 "echte" dagen per jaar. Om de maankalender met de seizoenen in overeenstemming te brengen, voegden de Babyloniërs, de Hebreeën, de Soemeriërs en later ook de Romeinen om de drie jaar een dertiende maand aan het jaar toe. Waar hebben we dat nog weer gehoord?

De Egyptenaren bepaalden meer dan 6000 jaar geleden al dat een jaar 360 dagen telde, en zij telden er op het einde van de 12de maand telkens 5 dagen bij. Om hun jaarlijkse overstroming van de Nijl te voorspellen, baseerden zij zich op de ster Sirius, de helderste ster aan het firmament. Het zichtbaar worden van Sirius viel samen met het wassen van het Nijlwater en de noodzakelijke overstroming. De Egyptenaren bepaalden zo dus vrij nauwkeurig het begin van hun jaar bij het opkomen van de ster Sirius. Zij hadden slechts een afwijking van één dag

per 4 jaar, en ook dat klinkt ons weer bekend in de oren. Tweeduizend jaar geleden gebruikten de Romeinse priesters de kalender volgens eigen goeddunken: een verlenging hier of daar hield ook de verlenging van de functies van hun beschermelingen in, en een verkorting was dan weer goed om de belastingen sneller te kunnen innen. Oorspronkelijk telde een jaar bij hen trouwens slechts 10 maanden: na december (= de tiende maand, van het Latijnse "decem") volgde direct opnieuw maart als eerste maand, gevolgd door april, mei, juni, juli, augustus, september (= zevende maand), oktober (= achtste maand) en november (= negende maand). Het was Numa Pompilius, de legendarische tweede koning van Rome (die van 715 v.C. tot 672 v.C. geregeerd zou hebben) die er twee maanden aan toevoegde: januarius en februarius. Waarom hij deze twee maanden nu niet gewoon "elfde" en "twaalfde" maand noemde, heeft gewoon te maken met het feit dat in het oude Rome het burgerlijke jaar in maart begon, maar het bestuurlijke al in januari. Bij ons wordt er trouwens ook nog steeds een onderscheid gemaakt tussen de opening van het parlementaire jaar en Nieuwjaar. Deze extra maanden werden geacht relatief belangrijk te zijn bij de Romeinen, want benoemingen in allerlei ambten gingen per januari in. Er kon dus best iets anders dan een gewoon nummer aan gegeven worden. Meer dan 7 eeuwen later stelde Julius Caesar (100 v.C. - 44 v.C.) dan een zekere Sosigenius, een astronoom uit Alexandrië, aan als raadgever om de Romeinse kalender te hervormen. Hij wist Caesar ervan te overtuigen om zich voor eens en voor altijd op het zonnejaar te baseren en hij kwam uit op 365 en 1/4 dag. Een Juliaans jaar zou dus 365 dagen duren, en om de vier jaar zou men die 4 kwartdagen in een schrikkeljaar onderbrengen en 24 februari twee keer tellen. Men besloot toen ook dat de lente-equinox eens en voor altijd op 25 maart zou vallen en aan het jaar 46 v.C. (= het jaar van de verwarring) voegde men het nodige aantal dagen toe om met een nieuwe lei te kunnen beginnen. Dat beroemde jaar telde toen niet minder dan 455 dagen. Julius Caesar bracht het begin van het jaar van 1 maart naar 1 januari, de dag waarop de consuls hun ambt aanvatten. Deze Juliaanse kalender zou in de meeste landen echter slechts tot 1582 standhouden, want hoewel de kalender nauwkeurig genoeg was om de wisseling der seizoenen in een mensenleven aan te geven, was dit op lange termijn toch niet het geval. Het Julianusjaar is nl. 11 minuten en 14 seconden langer dan het astronomische jaar. In 1582 was het verschil tussen de kalenderdagen en de zonnedagen dus al opgelopen tot 10 dagen en voor de berekening van de paasdatum werden er allerlei uiteenlopende systemen gehanteerd, terwijl het voor de eenheid van de Kerk natuurlijk van groot belang was dat over de hele wereld Pasen op hetzelfde ogenblik gevierd werd. Datzelfde jaar besloot Paus Gregorius XIII dan om de klokken gelijk te zetten door 10 dagen te snoeien in dat bewuste jaar, en voerde hij ook een uniforme berekeningswijze voor de paasdatum in.

Van donderdag 5 oktober 1582 maakte men een sprong naar vrijdag 15 oktober 1582 en om de afwijking van de Julianuskalender voorgoed uit de weg te ruimen, besloot men om 3 dagen op 400 jaar te schrappen door de schrikkeleeuwjaren (die op twee nullen eindigen en allemaal schrikkeljaren zijn) te normaliseren en wel die eeuwjaren, waarvan het getal gevormd door de eerste twee cijfers niet door vier deelbaar is. Zodoende waren 1700, 1800 en 1900 geen schrikkeljaar meer, terwijl 2000 er dit jaar wel een was. In Rusland heeft men nog tot 1918 vastgehouden aan de Juliaanse kalender, en dat verklaart dan ook waarom men daar over de Oktoberrevolutie (25/10/1917) spreekt, terwijl die eigenlijk op 7 november 1917 plaatsvond. Laten we ook even stilstaan bij de herkomst van de namen van de maanden, waarvoor er trouwens telkens ook een massa andere volkse benamingen bestaan. Voor de Kerk was een ondubbelzinnige datering van kerkelijke feesten echter erg belangrijk en zij propageerde dan ook vooral de Latijnse maandnamen. Dat deze maanden aan heidense goden herinnerden, woog echter niet op tegen het voordeel van een ondubbelzinnige datering. Het woord maand

komt uit het Middelnederlandse "maent", en verwijst naar het hemellichaam "maan" dat er, zoals hierboven reeds vermeld, ongeveer 30 dagen over doet om rond de aarde te geraken.

JANUARI

is afgeleid van de Latijnse maandnaam Januarius, die door Numa Pompilius genoemd werd naar de oude Italische godheid Janus. Pompilius had blijkbaar een boontje voor hem, want hij had zelfs een tempel laten bouwen voor deze god met de twee gezichten. Dat Januarius zich niet heeft ontwikkeld tot januari zoals het Duitse Januar, ligt aan het zinsverband waarin maandnamen gewoonlijk voorkwamen. In officiële geschriften maakte men namelijk veelvuldig gebruik van genitiefvormen. Bijvoorbeeld "op den vijfden dach van Januarius" schreef men gewoonlijk als "op den vijfden dach Januarii". Toen deze Latijnse genitiefconstructie niet meer werd begrepen en men foutief ging schrijven: "op den vijfden dach van Januarii", moest vroeg of laat die overbodige i wel sneuvelen. Zo zitten we dus met die onlogische januari opgescheept. (Hetzelfde geldt trouwens mutatis mutandis ook voor de maanden "februari, juni en juli".) Januari wordt ook wel louwmaand genoemd. Louwen is een bijvorm van het werkwoord looien en dat verwijst dan weer naar het bewerken van de huiden van het vee dat in de voorgaande maanden geslacht werd.

FEBRUARI

is afgeleid van de Latijnse maandnaam februarius, en hangt samen met het werkwoord "februare" (= schoonmaken, reinigen, zuiveren, verzoenen). In deze maand brachten de Romeinen reinigingsoffers naar de goden, zodat ze het nieuwe jaar (dat telkens in maart begon) met een schone lei konden beginnen. Februari was toen namelijk de laatste maand van het jaar en werd gezien als een soort geestelijke reinigingsmaand. Februari wordt ook wel sprokkelmaand genoemd. Dat komt dan weer van "spurcalia", een Latijns scheldwoord voor het barbaarse, losbandige, ontuchtige vrouwenfeest dat de Germanen in het begin van deze maand vierden om de aarde weer vruchtbaar te maken. Het Latijnse "spurcus" betekent namelijk "vuil, smerig", want de geestelijken vonden dat maar een ontuchtig en vies gedoe. Het Italiaanse woord "sporco" betekent trouwens nog altijd "vuil, vies, smerig". Februari is lang de vrouwenmaand bij uitstek geweest, ook in de katholieke kerk. De feestdag Maria Lichtmis (= "purificatio" of "purgatio Mariae") op 2 februari (= 40 dagen na Kerstmis) vormde zelfs een hoogtepunt, maar zou ook een ingepalmd "heidens vruchtbaarheidsfeest" zijn waar men een christelijke betekenis heeft aan gegeven. De viering van dit kerkelijk feest zou vroeger dikwijls gepaard gegaan zijn met braspertijen en aanleiding gegeven hebben tot allerlei uitpattingen, want op 2 februari mochten de vrouwen een man kiezen of mochten de dames de heren vragen. Op deze dag konden de dienstboden ook van dienst verwisselden of konden ze hun werkgever verlaten om te trouwen. Er waren namelijk vaste dagen in het jaar bepaald waarop men dat kon doen. Zo waren de naamdagen van Sint-Jan of Sint-Pieter hiervoor ook wel gekend. Een andere recentere benaming voor de maand februari is dan weer schrikkelmaand, omdat er om de 4 jaar een extra dag (schrikkel dag) aan februari toegevoegd wordt. Waarom die extra dag nu niet aan het einde van december toegevoegd wordt (32 december bijvoorbeeld), berust gewoon nog op de oude traditie dat het Romeinse jaar op 1 maart begon. Februari was voor hen dus het einde van het jaar.

Onze schrikkel dag of ons schrikkeljaar komt van het werkwoord schrikkel en, een iteratief (= werkwoord dat een herhaling impliceert) van schrikken. De eerste betekenis van "schrikken" is: een grote stap nemen, verspringen. En inderdaad, onze kalender "verspringt" om de 4 jaar.

Het Middelnederlandse woord voor een sprinkhaan was trouwens een "hooischracke", en dat vinden we tegenwoordig nog altijd terug in het Duitse woord voor een sprinkhaan: "eine Heuschrecke". Voor een schrikkeljaar redeneren de Duitsers dan weer anders. Zij spreken van een "Schaltjahr" en een "Schalttag" omdat zij deze dag eerder als een "inlassing, invoeging of tussenschuiving" zien: een dag die er eens om de 4 jaar tussengeschoven wordt om de kalender weer te laten kloppen. In het Engelse "leap-year" herkennen we dan weer de "spring"-redenering terug. Anders is het gesteld met de Romaanse talen, waar men van een totaal andere redenering vertrekt. Het Franse "année bissextile", het Spaanse "año bisiesto" en het Italiaanse "anno bisestile" gaan allemaal terug op het Latijnse "annus bissextilis". "Bi" of "bis" betekent "twee" of "dubbel", en "sextus" slaat op de "zesde dag". En hier begint de andere redenering: onze schrikkeljaar is 29 februari, maar we zouden ook kunnen zeggen dat we 28 februari tweemaal tellen. De Romeinen deden dat echter niet met 28 februari, maar wel met 24 februari, want dat was de zesde dag vóór 1 maart, ooit het begin van het nieuwe burgerlijke jaar. In de Romaanse talen telt men dus in het schrikkeljaar nog steeds tweemaal de zesde dag vóór 1 maart.

MAART

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Martius", want de eerste maand van het Romeinse jaar wijdden de Romeinen aan hun god Mars. Oorspronkelijk was Mars de god van vruchtbaarheid en wasdom, maar al vlug kreeg hij het karakter van een oorlogsgod. Men beschouwde Mars trouwens als vader van Romulus en Remus en vandaar ook van het hele Romeinse volk. De eerste maand van een jaar verdiende dan ook een belangrijke god.

"Martius" werd in de vijfde eeuw door de Germanen overgenomen, maar de uitgang "-ius" verwaterde al vrij snel en zodoende is "mart" dan een eigen leven gaan leiden om uiteindelijk als "maart" te eindigen. Vroeger kwamen bij ons ook regelmatig de benamingen "dorremaand" of "dondermaand" voor, en dat verwijst dan weer naar de god "Thor" (= Donar), de oude Germaanse dondergod die bovendien verantwoordelijk geacht werd voor de vruchtbaarheid van het land. Hier is dus duidelijk een verwantschap met de Romeinse god Mars. Maart wordt bij ons ook vaak "lentemaand" genoemd. Het woord "lente" is een afleiding van "lengen" en slaat op het jaargetijde waarin de dagen "langer worden", een heel belangrijke periode in een agrarische gemeenschap.

APRIL

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Aprilis". Deze maand verwees heel waarschijnlijk naar "Aphrodite", de Griekse godin van de vruchtbaarheid, de zinnelijke liefde en schoonheid. Mars en Venus zorgden in die periode blijkbaar voor nog te weinig vruchtbaarheid, dat men er nog een vreemde godin moest bijsleuren. Een heel oude Nederlandse benaming voor april is: woensmaand, en dat betekent dat deze maand ooit gewijd was aan Wodan, de oude Germaanse god van de oorlog, wijsheid en poëzie. Misschien hebben de Romeinen zich laten leiden door onze Germaanse voorouders?

MEI

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Maius". Hiermee werd de maand aangeduid die gewijd was aan Jupiter Maius (= Jupiter de grotere, hij die toename brengt), de Romeinse oppergod die als god van het licht en de stralende hemel, ook de groeikracht kon schenken waaraan in deze maand zo'n behoefte is.

JUNI

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Iunius". Hiermee werd de maand aangeduid die gewijd was aan de godin Juno. Zij was de dochter van Saturnus en Rhea, de zuster en de echtgenote van Jupiter, de godin des hemels en de godin van de vrouwelijke vruchtbaarheid, het huisgezin, jeugd, huwelijk en geboorte. Het Latijnse woord "Iuno" betekent eigenlijk "de jeugdige", en is waarschijnlijk verwant met het Latijnse "iuvenis" (= jong).

JULI

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Iulius" (= maand van Julius). Aanvankelijk heette deze maand "Quintilis", wat gewoon "de vijfde" betekent. Blijkbaar hadden de Romeinen geen goden meer aan wie ze een maand wilden wijden, en dachten ze dan maar aan Julius Caesar. Hij was tenslotte in deze maand geboren en hij had zijn sporen verdiend met zijn kalenderhervorming (de Juliaanse kalender).

AUGUSTUS

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Augustus" (= maand van Augustus). Aanvankelijk heette deze maand "Sextilis", wat gewoon "de zesde" betekent. De naam werd omgedoopt ter ere van de vergoddelijkte eerste keizer van het Romeinse rijk, Gaius Octavius, die van de Senaat de eretitel Augustus kreeg en zijn eerste consulaat in de maand Sextilis aanvaardde. "Augustus" betekent: "verheven, gezegend, geheiligd", en is verwant met "augère" (= vermeerderen). En zo komen we bij de volkse benaming "oogstmaand". Het Nederlandsklinkende woord "oogst" is eigenlijk een vervorming van het Latijnse "augustus". Via het Vulgairlatijnse "agustus" en het Oudfranse "aoust" kwam men tot het huidige "oogst". In het dialectische "half-oest" (= half augustus) herkennen we nog veel duidelijker het woord "augustus".

SEPTEMBER

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Septembris" (= zevende maand). Deze maand wordt ook wel herfstmaand genoemd. Het woord "herfst" heeft trouwens iets interessants: uit het Middelnederlandse "hervest" en het Oudhoogduitse "herbist", blijkt dat er een verwantschap bestaat met het Engelse "harvest" (= oogsttijd). Herfst betekende vroeger dus niets anders dan "oogsttijd", zelfs nog in september. Maar tegenwoordig wordt het woord herfst enkel nog met vallende blaren geassocieerd.

OKTOBER

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Octobris" (= achtste maand). Hierin vinden we dus niets anders dan het Latijnse telwoord "octo" (= acht) en het tot nogtoe onverklaarbare achtervoegsel "-ber", dat waarschijnlijk van Etruskische oorsprong is.

NOVEMBER

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Novembris" (= negende maand). Hierin vinden we dus niets anders dan het Latijnse telwoord "novem" (=negen) en het tot nogtoe onverklaarbare achtervoegsel "-ber".

DECEMBER

komt van de Latijnse maandnaam "mensis Decembris" (= tiende maand). Hierin vinden we dus niets anders dan het Latijnse telwoord "decem" (=tien) en ook weer het tot nogtoe onverklaarbare achtervoegsel "-ber".

Week is dan weer verwant met "wijken" (= zich terugtrekken), maar de grondbetekenis is "wisseling van de tijd". Zondag maakt immers telkens weer plaats voor maandag en de zevendaagse cyclus kan weer opnieuw beginnen. Het woord "dag" heeft in het Indogermaans "branden" als grondbetekenis, wat dan weer naar de brandende zon verwijst. Het Oudindische "dahati" betekent trouwens "hij verbrandt". Een week telt 7 dagen. Voor de Babyloniërs was 7 een heilig getal; en het feit dat zij 7 planeten kenden, was daar zeker niet vreemd aan. Zij kenden vijf gewone planeten plus de zon en de maan. Aan de planeten die toen bekend waren (behalve de zon en de maan), werden godennamen gegeven die nog steeds gangbaar zijn: Mercurius, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Tijdens de Griekse beschaving ging men met deze planetennamen de dagen benoemen. De Romeinen deden hetzelfde als de Grieken en zo werden de twee eerste dagen van de week in het Latijn genoemd naar de zon en de maan en de ander naar de vijf planeten in de volgorde van Mars, Mercurius, Jupiter, Venus en Saturnus. In de eerste eeuwen van onze jaartelling waren onze streken nog in Romeinse handen. Toen de Germanen het voor het zeggen kregen, werden de Romeinse namen van de week overgenomen in de Germaanse talen. De namen werden zoveel mogelijk vertaald. Zo werd dies solis, zondag en dies lunae, maandag. Maar de Kerk, die in de vierde eeuw grote invloed begon te krijgen, had liever benamingen gezien die wat minder heidens waren. Vooral de zondag, de dag des Heren, kon toch niet naar een hemellichaam worden genoemd! In het Frans, Spaans, Italiaans, Portugees en Roemeens slaagde de Kerk er bijvoorbeeld wel in om de naam van "dies solis" te veranderen in "dies dominicus". Die naam is in die talen dan respectievelijk geëvolueerd in "dimanche", "domingo", "domenica", "domingo" en "Duminica". De dies lunae is echter in een vertaling blijven verderleven. Dinsdag tot en met zaterdag waren dan weer moeilijker te vertalen omdat deze planetennamen tegelijk ook namen van Romeinse goden waren. Bij de vertaling heeft men dus getracht om Germaanse goden te vinden die dezelfde of ongeveer dezelfde functie hadden als de Romeinse en die goden konden dan worden weergegeven door hun Germaanse tegenhangers. De derde dag was bij de Romeinen naar de oorlogsgod Mars genoemd en dat vinden we nog terug in het Franse "mardi", het Spaanse "martes", het Italiaanse "martedì" en het Roemeense "Marti". Bij de Germanen was Tiwaz de oorlogsgod, en die herkennen we nog in het Engelse "Tuesday", het Zweedse "Tisdag", het Finse "tiistai", het Duitse "Dienstag" en het Nederlandse "dinsdag". Dat er in het Duits en het Nederlands een "n" tussen staat, heeft te maken met het feit dat in de tijd van de Vikingen Tiwaz vervangen werd door Odin. Op die dag werd er trouwens recht gesproken. Vandaar het woord "geding". De vierde dag vereerden de Romeinen Mercurius, de god van handel en winst, en die vinden we terug in het Franse "mercredi", het Spaanse "miércoles", het Italiaanse "mercoledì" en het Roemeense "Miercuri". Bij de Germanen werd Mercurius vervangen door hun oppergod Wodan. Daarom schrijven we o.a. in het Nederlands tegenwoordig woensdag (= afkorting van "Wodansdag"), in het Engels "Wednesday" en in het Zweeds "onsdag". De vijfde dag vereerden de Romeinen Jupiter, de god van de bliksem, en die vinden we terug in het Franse "jeudi", het Spaanse "jueves", het Italiaanse "giovedì" en het Roemeense "Joi". Bij de Germanen was Donar (= Thor) de god van de donder en zij stelden hem gelijk met de Romeinse god Jupiter. Daarom schrijven we o.a. in het Nederlands tegenwoordig "donderdag", in het Duits "Donnerstag", in het Engels "Thursday", in het Fins "torstai" en in het Zweeds "torsdag". De zesde dag was bij de Romeinen de dag van Venus, de godin van de liefde. Die herkennen we nog in het Franse "vendredi", het Spaanse "viernes", het Italiaanse "venerdì" en het Roemeense "Vineri". De Germaanse liefdesgodin was Frija, de godin die zo goed kan vrijen. Haar herkennen we o.a. in ons Nederlandse "vrijdag", het Duitse "Freitag", het Engelse "Friday" en het Zweedse "fredag". De zevende dag vereerden de Romeinen Saturnus: "Saturni dies" (= dag van Saturnus). Bij ons en in Engeland is de Kerk er niet in geslaagd om een andere benaming te vinden voor deze dag en is hij gewoon blijven

voortleven in een licht gewijzigde vorm. In het Nederlands werd het "zaterdag" en in het Engels "Saturday". Het Vulgairlatijnse "sambati dies" (= sabbatsdag) is dan weer wel doorgedrongen in o.a. het Franse "samedi", het Duitse "Samstag", het Spaanse "sábado", het Italiaanse "sabato", het Portugese "sábado", het Roemeense "Sîmbata" en zelfs in het Russische "subbóta".

Programma Heemkundekring werkjaar 2000-2001

De redactie van ons tijdschrift werkt steeds lange tijd vooruit. Daarom is het moeilijk de planning van het werkjaar tijdig te laten verschijnen. Toch willen wij het de leden niet onthouden. Hier volgt de planning van juli 2000 tot en met juni 2001.

- 3 september: deelname aan de Pierenmarkt te Ravels
- 10 september: tentoonstelling kerkschatten in de Sint-Michielskerk (Weelde)
- 13 september: uitstap naar Turnhout
- 24 september: museum open
- 10 oktober: archiefavond in ons heem
- 29 oktober: museum open
- november: brunch met KWB-Weelde in de molen te Weelde
- 14 november: archiefavond in ons heem
- 15 november: lezing door René Beyst
- 26 november: museum open
- 12 december: archiefavond in ons heem
- 9 januari: archiefavond in ons heem
- 26 januari: jaarvergadering in het Molenhof te Ravels
- 28 januari: museum open
- 13 februari: archiefavond in ons heem
- 25 februari: museum open
- Voorjaar: deelname aan hobbytentoonstelling te Weelde
- 7 maart: lezing in De Wouwer
- 13 maart: archiefavond in ons heem
- 25 maart: museum open
- 18 april: lezing in De Wouwer
- 29 april: museum open
- 20 mei: geleide wandeling in het Prinsenveld te Retie
- 27 mei: museum open
- 23 juni: familiedag i.s.m. Vlaamse Vereniging voor Familiekunde
- 24 juni: museum open
- 29 juli: museum open
- augustus: daguitstap
- 26 augustus: museum open

